

Riječ

Periodični časopis namijenjen omladini

Broj 5. april 2024.

Umreži me!

Glavni i odgovorni urednik:
Ersan Muhović

Stručni savjet:
Abdurahman Grahovac
Ersan Muhović

Redakcija:
Ajla Selimović
Ajla Gusinac
Bilsena Hadžić Pružljanin
Dževad Crnovršanin
Abdulkadir Šemsović
Alida Mašović
Arneta Lakota
Amela Bjelak
Ema Bronja

Saradnici:
Amina Saračević
Lejla Rebronja
Elma Kasumović Beširović
Amar Mulić

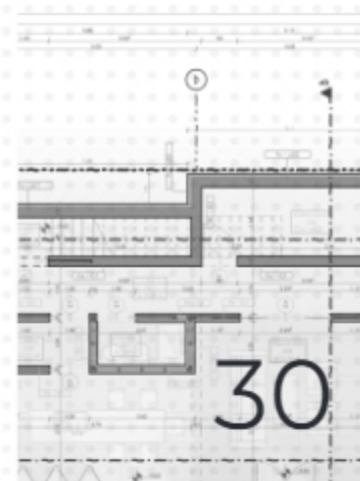
Tehnički urednik:
Ahmed Kamberović

Urednik fotografija:
Haris Zoranić

Izdavač:
Mešihat Islamske zajednice Sandžaka

foto: Haris Zoranić

Riječ

30

36

46

05

Uvodna riječ
Ersan Muhović

06

Divan
Ahmed Gurbi-baba Novopazarac

08

Utjecaj sevdalinke na ranu poeziju Muse Čazima Čatića
Amela Bjelak

10

Na stečku ptica
Abdulkadir Šemsović

12

Motiv smrti na natpisima na stećcima
Faris Vejsilović

14

Komunikativno pamćenje: Alija Nametak i Šeh Mece
Ajla Selimović

16

Bošnjačka epika
Dževad Crnovršanin

18

Lirski pregled: svjetlost i sjenka Skendera Kulenovića
Amra Selimović

20

Derviš Sušić: pobuna kao ogledalo
Esmir Mujović

22

Prvi novopazarški književni časopis Mak (1993 – 2003)
Bilsena Hadžić-Pružljanin

24

Portretisanje gradova ritmom potpetica i dlanova
Ema Bronja

26

Teme i motivi u poeziji Hadžema Hajdarevića
Ajla Gusinac

28

Kvalitet prijateljskih odnosa
Mirza Zejnelagić

30

Metodologija projektovanja naselja Southbike Peninsula
Amar Mulić

36

Rubovi (Mitrū Belojici)
Dino Lotinac

38

Izbor iz poezije
Ema Bronja
Haris Plojović
Hazir Župljanin
Elmaz Nikšić

46

Intervju: „Arhitektira: to sam ja“
Almir Rizvanović

Uvodna riječ

Ersan Muhović

Zar ne vidiš kako Allah navodi primjer – lijepa riječ je kao lijepo drvo: korijen mu je čvrsto u zemlji, a grane prema nebu; ono plod svoj daje u svako doba koje Gospodar njegov odredi – a Allah ljudima navodi primjere da bi pouku primili (Ibrahim, 24-25).

Jedna jedina riječ može lice osvijetliti
Onom ko vrijednost riječi može shvatiti
Sazri u tišini pa će ti jedna riječ pribaviti
Veliku snagu za rad i dobiti

Dopusti riječi da sazri u tebi
Zadrži nezrelu misao u sebi
Uvijek razumno zbori
Loše riječi ne govori
(Junus Emre)

Peti broj časopisa namijenjenog omladini započinjemo bejtovima iz *Divana* Ahmeda Gurbi-babe Novopazarca o Poslaniku, salallahu alejhi ve selem. U ovom broju, između ostalog, možete pronaći interesantne radove o sevdalinkama, stećcima i njihovom kulturološkom aspektu, bošnjačkoj epskoj književnosti. Pored toga, predstavljamo istraživanje iz psihologije o kvalitetu prijateljskih odnosa, arhitektonski projekat našeg saradnika, prozna djela i stihove. Musa Ćazim Ćatić, Skender Kulenović, Alija Nametak, Derviš Sušić i Hadžem Hajdarević su autori zastupljeni u radovima naše redakcije kroz predstavljanje poetičkih osobnosti njihovih književnih djela koja čine kanon bošnjačke književnosti. Posebno je interesantan kontekst u kojima nastaju njihova djela i svaka nova reinterpretacija doprinosi

razumijevanju različitih kulturoloških supstrata koji dominiraju prilikom predstavljanja bošnjačkih autora i njihovih djela. Veoma nam je drago što u ovom broju možemo govoriti o umjetnosti, literarnom potencijalu, kreativnom pregnuću i različitim ostvarenjima naših sunarodnika i prijatelja koji su prepoznali misiju ovog časopisa i svojim radovima žele da podstaknu ostale na putu dobra i međusobnog povezivanja. Za ovaj broj smo pripremili intervju sa mladim i uspješnim arhitektom, Almirom Rizvanovićem, i ovom prilikom mu se zahvaljujemo. Omladini koja će čitati ovaj časopis predstavljamo i preporučujemo sadržaje sa nadom da će u narednim redovima prepoznati interesantne radove i korisne savjete koji u periodu duhovne i kulturne stagnacije mogu predstavljati odgovarajuće i prilagođene teme.

Divan

Ahmed Gurbi-baba Novopazarac

Poglavlje molitve upućene Uzvišenom Stvoritelju

Bismillahi'r-ahmani'r-ahim
fa'ilatun fa'ilatun fa'ilun

19
O Bože, onih prijašnjih i potonjih,
O Stvoritelju, Gospodaru svjetova svih!

20
Da bi svako moje djelo bilo hairli,
O Pomagaču, tajno i javno daruj me Ti.

21
Kada na Danu sudnjem sve postane jasno,¹
Ne ostavljaj roba Svoga tužnog i ojađenog.

22
Kada na Rozi Mahšeru² uzdam se u Mahmuda,
Ahmeda,
On je taj koji se za grješnike zauzima.

23
Bože moj, dinom i imanom podari me,
Pa da svaki trenutak svoj provedem uz Tebe.

24
Tako Ti ljubavi svih stvorenja, ja Rabbi,
Ne ostavljaj nas pred vratima Svoje milosti!

25
Tako ti hurmeta³ vjerovjesnika i evlija,⁴
Nastani nas u vječnosti sred uzvišenih
perivoja.

26
Nek' prevagnu dobra djela, očisti me grijeha,
Da se sutra nađem u društvu krupnookih
hurija.

27
Zadovoljstvo Tvojim, sve su želje moje
S čežnjom i aškom⁵ vječno gledat' lice Tvoje!

Poglavlje o Muhammedu Mustafi, neka su na njega Božiji mir i blagoslov

28
Bez imalo dvojbe, ja ću grješan slati,
Po hiljadu puta i stotinu hiljada puta,

29
Lijepo pozdrave, blagoslove i selame,
Muhammedu i porodici njegovoj.

30
Selam Ehli Bejtu, suprugama svim,
Klanjaj namaz, hitaj i ti visinama tim.

31
Od prvog do posljednjeg, na ashabe⁶ sve,
Na stotine selama, sinko, neka od nas je.

32
Ne zaboravi muhadžire i ensarije,
Selam šalji pa ćeš doći do svjetlosti njihove.

33
Koliko god da ima voljenih tabiina,
Salavat na njih donesi, i na sve dobre robove.

34
Bog nas u ummet Muhammedov uvrsti,
Zbog tog Njemu trebamo šukr⁷ činiti.

35
Preko njega dao nam je jasni Kur'an,
S njime sretni pronađosmo din i iman.

36
On je Ahmed, Mahmud, Muhammed,
Mustafa,
On je vladar oba svijeta, on je duša prečista.

Govor o četverici odabranih drugova Poslanikovih

37
Diki svijeta, Mustafi, prijatelj u pećini,
Znaj bijaše Ebu Bekr, istinoljubivi.

38
Omer, pravedni, vojske je pokrenuo,
Osvojio mnoga mjesta, i na kraju pobijedio.

39
Zna se, Osman Kur'an u jedan kitab sastavi,
A bijaše stidljiv, u to ne sumnjaj ti.

40
Aliji Murtaza priliči ime Hajdara,
On je Osvajač vrata tvrđave Hajbera.

41
Eto njih četverica bijahu mu jarani,
U din-i islamu vjernici odabrani.

42
Bijahu oni vođe iskrenih vjernika,
Sa njima je ova vjera zasjala.

43
Din-i islam na Stvoritelj darova,
Da živimo iskreno i bez rijaluka.⁸

44
Ma kad i ma gdje valjda nam ih spominjati,
Zadovoljstvo Allahovo zarad njih zazivati.

45
Ama ko postiže to što oni postigoše?
Ko još vidje to što oni vidješe?

¹ En-Naziat, 34.

² Rozi Mahšer: Dan proživljenja.

³ Hurmet: naklonost, poštovanje, obzir.

⁴ Evlija: Božiji prijatelj.

⁵ Ašk: ljubav, ljubavni zanos, privrženost Bogu.

⁶ Ashabi: odabrani prijatelji i saputnici Poslanika Muhammeda.

⁷ Šukr: zahvalnost Bogu.

⁸ Rijaluk: pretvaranje, licemjerstvo.

Utjecaj sevdalinke na ranu poeziju Muse Ćazima Ćatića

(Prvi dio)

Amela Bjelak

Među pjesnicima bošnjačke književnosti preporodnog perioda, koji su, bez sumnje, u usmenoj pjesmi nalazili nepresušni izvor inspiracije, bio je i Musa Ćazim Ćatić. Taj utjecaj je izuzetno vidljiv u njegovoj ranoj poeziji. Ugledajući se na svog prethodnika, Safvet-bega Bašagića, Ćatić je svoje prve pjesme stvarao po uzoru na usmenu bošnjačku pjesmu, što je bila i glavna odlika romantizma. Može se sa sigurnošću reći da je njegovo književno stvaralaštvo ostavilo neizbrisiv trag u razvoju bošnjačke preporodne književnosti.

Detaljnijim istraživanjem njegovog cjelokupnog pjesništva u kontinuitetu nastajanja može se uočiti kompletan prikaz mladog čuvstvenog pjesnika, koji pjesnički sazrijeva i uzdiže se do modernih tokova. Tada se jasno može uočiti njegov pjesnički zaokret iz romantizma u simbolizam, dok je utjecaj orijentalne pjesme prisutan sve vrijeme njegova stvaranja – nešto jači utjecaj prepoznatljiv je u drugoj i trećoj pjesničkoj fazi u vidu mistike. Za Ćatića se može sa sigurnošću reći da je jedan od rijetkih pjesnika koji su uspjeli pretočiti, na veoma suptilan način, kompletan doživljaj svih nedaća koje su ga nalazile za njegova veoma kratkog života u pjesme koje su zbog toga postale omiljene ljubiteljima bošnjačke književnosti. Iz jednog takvog poimanja pjesničkog stvaranja izrodile su se pjesme koje odolijevaju zubu vremena i spadaju u najčešće citiranu poeziju bošnjačkih autora.

Za obradu Ćatićevog pjesništva sa aspekta intertekstualne veze neophodno je upoznavanje sa pojmom intertekstualnosti, čiji tvorac je Julija Kristeva. Definira se kao križanje tekstova, odnosno kao komunikacija dvaju tekstova. Usmena književnost je dosta čest podtekst u svim kasnijim književnim epohama, jer predstavlja dio identiteta jednog naroda. Profesor Šemsović (2021: 85) u okviru citatnosti, kao posebne razine intertekstualnog odnosa usmene i pisane književnosti, govori o transformaciji motiva: “Djelo pisane književnosti sadrži motive pozajmljene iz usmene književnosti, koji su u manjoj ili većoj mjeri značenjski transformirani”.

Intertekstualni odnos se može ostvariti i pozajmljivanjem kraćih ili dužih cjelina, gdje je njihovo značenjsko transformisanje nužno samim prelaskom iz jednog konteksta u drugi (Šemsović, 2021: 86).

Istraživački postupak za izradu ovog rada podrazumijevao je, između ostalog, i prikupljanje motiva dvaju poetika. Analitički postupak podrazumijevao je sagledavanje prikupljenih motiva i njihovo međusobno uspoređivanje, pri čemu smo, na osnovu podudarnosti i ambijenta pjesme, određivali stepen transformacije motiva, koji može biti nulto, nepotpuno ili potpuno transformisan. Deskriptivnom metodom objasniti ćemo podudarnost motiva, njegovo prethodno okruženje i promjenu u novom okruženju, kako bi se što tačnije odredio stepen transformacije.

U izboru motiva i formiranju poetskog senzibiliteta Ćatićeve prve faze pjesama, sevdalinka je od izuzetnog značaja. U ovu fazu spada devet pjesama, koje su sabrane u ciklusu pod nazivom *Ašikije*. Samim odabirom naziva za ovaj ciklus, gdje su pjesme isključivo ljubavnog karaktera, Ćatić jasno ukazuje na direktnu povezanost sa sevdalinkom. Njen cilj je da pamti pa je tako zapamtila *ašikovanje* kao uzrok svog nastanka. “Takva vrsta razgovora, ašikovanja, postojala je samo na prostoru Bosne i Novopazarskog sandžaka, kao odlika liberalnijeg islamskog života, koji se smješta negdje između krute razdvojenosti i potpune raspuštenosti” (Šemsović, 2020: 52). Ćatićeva namjera očuvanja bošnjačkog identiteta i onog patrijarhalnog ambijenta kroz umjetničke pjesme, koje u velikoj mjeri podražavaju elemente sevdalinke, je jasna.

U prvoj pjesmi ciklusa *Ašikije* opisana je draga koja postaje inspiracija pjesniku za opjevavanje duševne boli i čežnje za njom. Spomenuto je i prostorno obilježje koje odgovara sevdalinci – bašča:

Davno je bilo, oh, prvi puta / U tvojoj bašči kad no smo bili...

Zatim zapažamo motiv slavlja koji u sevdalinci pjeva najljepšim glasom o ljubavi. On se često u usmenim pjesmama pojavljuje i pod nazivom bulbul-ptica; ovdje se njegovo pjevanje poistovjećuje sa pjevanjem lirskog subjekta, koji pjeva cijelim svojim bićem:

*K'o slavuj mali post'o sam dušo, / Danju i noću što uvijek cvili...
Ah krv i duša i srce moje / I cijeli život sada ti pjeva.*

Jedna od glavnih karakteristika sevdalinke je da pamti imena mladića i djevojaka, koji su na neki način privukli pažnju prenosiocima usmene pjesme. Bašagićeve pjesme ovog ciklusa posvećene su Lejli:

O Lejlo moja, edensko cvijeće! / Ta ti si izvor pjesama mojih...

Ime Lejla je arapskog porijekla i znači *noć*, ali ne bilo koja noć, već *vrlo mračna, duga noć, najljepša od svih noći*. U arapskoj književnosti ovo ime se veže za legendu Medžnuna (od ljubavi sluden) i Lejle. Legenda datira iz predislamskog perioda. Pjesnik sebe indirektno stavlja u poziciju Medžnuna, jer opijen Lejlinom ljepotom piše najljepše ljubavne pjesme. Naziva je edenskim cvijećem i tako joj daje svojstvo eliksira i njegovog spasenja vraćanjem u praiskonsko. Poslije motiva Medžnuna i Lejle nailazimo na *motiv đula*. Pjesme koje nastaju inspirisane Lejlinom ljepotom, sada se doživljavaju olfativno:

Pjesmice ove mirišu samo / Mirisom rujnih đulova tvojih...

U sevdalinci se motiv đula povezuje sa baštom u kojoj se vodi lirski dijalog, kao što je to slučaj u pjesmama: *Đul-Fatima po đul-bašči šeta i Dođi, dragi, dođ' doveče*, a često se javlja i kao miris nečije duše. Budući da motiv đula nije posebno promijenio značenje u umjetničkoj pjesmi, može se zaključiti da je nulto transformisan.

I

Davno je bilo, oh, prvi puta
U Tvojoj bašči kad no smo bili;
K'o slavuj mali post'o sam dušo,
Danju i noću što uvijek cvili:

Pa žarka ljubav uzdahe moje
U prve, evo, pjesmice šljeva –
Ah, krv i duša i srce moje
I cijeli život sada ti pjeva!

O, Lejlo moja, edensko cvijeće!
Taa ti si izvor pjesama mojih;
Pjesmice ove mirišu samo
Mirisom rujnih đulova Tvojih.

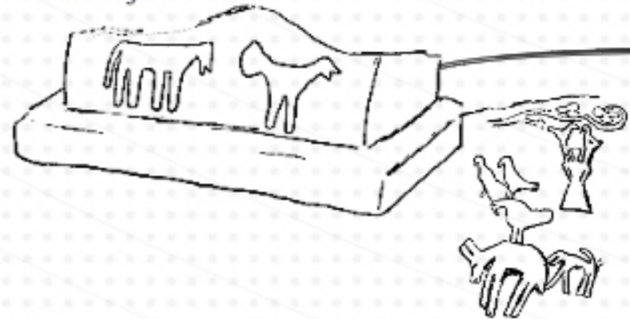
Na stećku ptica

Abdulkadir Šemsović

Najreferentniji kultumomjetnički fenomeni, od srednjovjekovne Bosne do današnje države Bosne, jesu stećci. Stećci su nadgrobni spomenici, koji svojim porukama i umjetničkim prikazima privlače pažnju ne samo domaćih već i stranih naučnika. Njihova prisutnost je zabilježena ponajviše na prostoru današnje Bosne i Hercegovine, sa najvećom koncentracijom u dijelu Hercegovine, te u komšijskim državama: zapadnoj Srbiji, istočnoj Hrvatskoj i u sjeverozapadnoj Crnoj Gori, što odgovara punom geografskom kapacitetu srednjovjekovne države Bosne. Da bi razlika prisustva stećka u ovim državama bila jasnija, poslužiti ćemo se brojkama koje donosi naš najpoznatiji proučavalac stećaka Šefik Bešliagić u svom Leksikonu. On je pobrojao i zabilježio 69.356 stećka, od čega se 59.593 ili 86% nalazi na prostoru Bosne, 2.267 u Srbiji, nešto više u Crnoj Gori 3.049 te u Hrvatskoj 4.447. Ispod stećaka su ukopani, u znatno manjem broju, sljedbenici dvije crkve – istočne pravoslavne i zapadne rimokatoličke, a u većem broju domaći bosanski krstjani – sljedbenici autohtone i autokefalne Crkve bosanske, koja se i geografski nalazila između ove dvije brojno moćnije crkvene institucije.

Ono što najviše privlači pažnju na ovim nacionalnim i kultumim spomenicima jesu tekstualne poruke i likovni motivi koji se na njima nalaze. Poruke se protežu od jednostavnijih, sa ciljem obraćanja umrlog onome koji pored njih prolazi. Jedna od tragičnijih poruka je: „Mlad sa ovoga svijeta odoh – a jedan bijah u majke“, do onih poetičnih koji i danas zvuče izuzetno mudro: „Pogledaj ovaj kamen – Čiji li je bio? Čiji li je sade? Čiji li neće biti?“. Nije ni čudo da je ovaj fenomen zainteresirao i strane naučnike, a jedna od njih jeste i Marian Wenzel, koja se bavila proučavanjem ukrasnih motiva na stećcima, kako glasi i naslov njezine doktorske disertacije.

Wenzel je u našu zemlju došla pedesetih godina 20. vijeka, a u dublje proučavanje se upustila šezdesetih, te je 1965. godine objavila izuzetnu knjigu „Ukrasni motivi na stećcima“ u biblioteci Kulturo nasljeđe izdavačke kuće Veselin Masleša u Sarajevu. Kako sama autorica u ovodu kaže, od velike pomoći u njenom istraživačkom radu bili su domaći naučnici: Alojz Benac, tadašnji direktor Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, koji joj je bio i mentor u istraživanju, Vlajko Palavestra, Đuro Basler, Šefik Bešliagić, Nada Miletić, Pavao Andelić, Marko Vego, koji su širokih ruku svoja dotadašnja proučavanja podijelili sa njom. Ovaj gest nam ukazuje koliko su želju i osjećaj potrebe domaći naučnici imali da se prouči za stećke, ali i naravno detaljno emancipira čitalačka publika o njima.

Položaj stećka dijelimo jednostavno na ležeće i stojeće. Nešto je složenija podjela oblika ležećih stećaka, te ih dijelimo na: ploču, sanduk, sanduk sa postoljem, sljemenjak i sljemenjak sa postoljem, a stojeće na stup i krstaču. Čak 95% ukupnog broja stećaka je u ležećem položaju. Za najvećeg važi stećak vlastelina Pavla Radenovića koji se nalazi u okolini Sarajeva i teži preko 30.000 kg. Pored Starog Mosta u Mostaru i Mehmed-pašinog mosta u Višegradu stećci se, od 2016. godine, nalaze na UNESCO-voj Listi svjetske baštine.

Jedan od brojnih motiva koji se pojavljuje na stećcima jeste i motiv ptice. Ptice uklesane na stranicama stećka mogu biti u trima položajima: kako stoje, slobodno lete ili lete sa lovinom. Prvi položaj možemo razložiti na: ptice stoje na bordurama stećka, stoje na nekoj drugoj životinji – najčešće na jelenu, nekada stoje na nekom dijelu krsta ili na lovčevoj ruci. Možemo pretpostaviti da ona ptica koja mirno stoji jeste „Čista ptica“ u koje spadaju golub, lasta, ševa, slavuj...itd. U slavenskoj narodnoj tradiciji primijetiti ćemo koliko je zapravo posvećena pažnja ovim životinjama, jer jedna od predaja veli da je golub, kao jedna od „čistih“, samim tim i sveta, Božija ptica.

U hrišćanskoj tradiciji se vjeruje da je sveti Duh, tokom Isusova krštenja, sišao sa neba u obliku goluba. Islamska historija veli da su se tokom Poslanikove hidžre iz Meke u Medinu, Poslanik alejhi selam i Ebu Bekr sakrili u pećinu Sevr od mušrika koji su ih proganjali. Bili su skriveni u pećini i uzdali se u Allaha dž. š. koji ih je tu sklonio. Gospodar svijetova naredio je pauku da isplete mrežu, a golubici da snese dvoje jaja. Kada mušrici vidješe koliko se paukove mreže nalazi na ulazu u pećinu, pretpostaviše da niko nije tuda prošao, a tu pretpostavku potvrdiše dvoje jaja u gnijezdu golubice koja su se nalazila također na ulazu, jer su znali da golubica može snijeti jedno jaje dnevno te da je ne moguće da je tuda neko prošao. Historija islama također prenosi da je Nuh a. s. nakon potopa sa lađe poslao golubicu da provjeri da li se voda povukla dovoljno da bi se moglo sa nje sići.

Prvi put se golubica vratila, što je značilo da je stepen vode idalje visok; drugi put se vrati sa grančicom masline u kljunu, što mu je poručilo da se nivo vode spustio, te se nakon trećeg puštanja golubica nije ni vratila, što je značilo da je nivo vode spušten dovoljno za izlazak. Zanimljiva je i nekadašnja zabrana ubijanja golubova u Rusiji, jer su smatrali da je to grijeh, te da počinitelja očekuju kazne – prokletstva kao što je gubljenje potomaka, umiranje stoke... Jedna zanimljiva predaja iz Bosne i Hercegovine veli da je Allah dž. š. golubu dao dar ljudskog govora, te da je ptica, saznajući da slijedi vrijeme gladi, počela da upozorava ljude govoreći „kupuj hruh! kupuj hruh!“. Za kaznu joj Allah oduze dar govora, te sada može govoriti samo „kupuj hruh“, (Gura 2015: 459) dok su one koje idu za plijenom „nečiste“, a u ovom slučaju gavrani, sokoli i orlovi (Gura 2015: 396, 458).

Literatura:

Wenzel, Marian: *Ukrasni motivi na stećcima*. Veselin Masleša, Sarajevo 1965.

Idrizović, Nusret: *Kolo tajnih znakova*. Globus, Zagreb 1987.

Chevalier, Jean i Gheerbrant, Alain: *Riječnik simbola*. Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1983.

Bešliagić, Šefik: *Leksikon stećaka*. Svjetlost, Sarajevo 2004.

Za gavrana se vjeruje, osim što je mudra ptica, i da živi od sto do tristo godina. On, kazuju slavenske predaje, posjeduje tajne i to dokazuje predskazanjem smrti ili predskazivanjem neprijateljskog napada. U ruskim narodnim predajama savjetuje junake, u srpskim bajkama je on taj koji vodi do skrivenog blaga, u ukrajinskim pjesmama obavještava majku o pogibiji sina (Gura 2015: 396-405). Marian Wenzel je u svojoj knjizi uvrstila 39 stećaka na kojima se nalaze motivi ptice. Od njih 39, čak u 31 ptica je u stajaćem položaju, tri u letećem i pet ih je sa lovinom. Zadatak tih ptica je, kako kaže usmena predaja srednjovjekovlja, bio da prenosi duše umrlih do nevidljive tačke. Ona nam poručuje da kada vidimo jato ptica u letu, zastanemo, promatramo i zaželimo im sretan put, jer svaka od njih nosi ljudsku dušu beskrajnim nebeskim prostranstvima. Dalje se navodi da se svaka ptica vrati na stećak onoga čiju je dušu nosila, te da bez avaza zbori sa sobom uklesanom na stećku, jer su, kako se kaže, u dosluhu međusobnom. Povjerenje koje je čovjek tada imao u ove krilate miljenice objašnjava zašto se one nalaze na njihovim grobovima. Još jedna potvrda toga jeste natpis na margini svete knjige koja glasi: „Vladar koji iz navike ubija nevine ptice nije pravi vladar“ (Idrizović 1987: 194). Ptice su oduvijek nosile određenu odgovornost i zadatak, i u Kur'anu, ptice ne izvršavaju ništa manji zadatak, jer učestvuju u odbrani Čabe. Poznate ptice pod imenom eabil, koje su „na njih grumenje od gline pečene bacale“ (Kur'an El-Fil: 4), su spasonosne. Ptica zvana Hudhud je, kako se kaže u Mushafu, obavijestila Sulejmana a. s. o predstojećoj prijetnji od naroda Kraljice Sabe. Prisustvo ptica na stećcima nam ukazuje na duboko duhovno promišljanje ondašnjeg čovjeka o „životu nakon života“. Ptice su simbolička veza neba i zemlje. Rasterećene su pa je čovjek, opažajući ih, poželio ostaviti ovozemaljske brige. Čovjek ih poželi na svom stećku jer životnim iskustvom dokuči da je i stećak jedna kamena ptica, naizgled nepomična, koja će nositi svog baštinika.

Faris Vejsilović

Motiv smrti na natpisima na stećcima

Stećci su srednjovjekovni nadgrobni spomenici, te „kulturnoumjetnički fenomeni srednjovjekovne Bosne i Hercegovine“ (Bešliagić, 2004:11). Stećci su najbrojniji i najznačajniji artefakti svog vremena, obilježeni izuzetnim kulturnim značajem. Epitafi Bosanske i Humske regije proživjeli su svoje vrhunce u 14. i 15. stoljeću, usklađujući se s političkim i ekonomskim prosperitetom srednjovjekovne bosanske države. S obzirom na obilje epitafa na stećcima unutar teritorija te države, može se zaključiti da je srednjovjekovna Bosna postigla značajan kulturni napredak, ne zaostajući previše za tadašnjim uglednim europskim kraljevinama i državama. Ovi srednjovjekovni nadgrobni spomenici otkrivaju iznimno važnu riznicu o tadašnjem narodnom jeziku i pismu, ličnostima, događajima, društvenim odnosima, historiji, kao i narodnim običajima i vjerovanjima, čineći ih dragocjenim izvorom podataka. Osim izuzetne originalnosti, umjetnost stećaka je prožeta narodnim duhom integrirajući vanjske utjecaje, pažljivim odabirom motiva, prilagođavajući ih svojim materijalnim i izražajnim resursima i vezujući ih sa slavenskom tradicijom i baštinom.

Natpisi na stećcima ukazuju na raznovrsne motive te mozaik simbola i slika koji otkrivaju kulturne i duhovne odlike njihovih tvoraca. Epitafi predstavljaju iznimno bitan književni i umjetnički aspekt stećaka, te se ističu kao ključni elementi u pisanim izvorima srednjeg vijeka. Na temelju njih moguće je konstruirati ili rekonstruirati pojedine historijske događaje, pružajući tako sveobuhvatnije informacije o značajnim osobama u srednjovjekovnoj bosanskoj državi. Čest motiv na natpisima na stećcima jeste motiv smrti koji je jedna vrsta podsjetnika na neupitnost čovjekove smrtno sudbine, odnosno smrti kao neminovnosti. Ovaj stari refleksivni motiv zabilježen na stećcima se održao do danas, te predstavlja jedan vid kulture sjećanja. Prisutnost poštovanja i pamćenja prema mrtvima često se manifestuje kao najrasprostranjeniji oblik kulture sjećanja.

Pod terminom kultura sjećanja podrazumijeva se činjenica da je ta kultura „u vezi s pamćenjem koje tvori zajednicu“, te da je ona „univerzalni fenomen“ (Assman, 2005: 36). Kultura sjećanja se zasniva uglavnom na „oblicima odnošenja prema prošlosti“, te uslovljava kompletnu zajednicu da ne zaboravi važne pojave, osobe i događaje koje su u prošlosti ostavile određeni trag (Assman, 2005: 37). Pomoću toga željelo se očuvati sjećanje na taj način, te se u prvi plan izdvajaju natpisi na stećcima kao idealno sredstvo protiv zaborava i očuvanja identiteta preminulog što je direktno povezano sa kulturom sjećanja. U rimskoj kulturi, poseban značaj pridavan je kulturi sjećanja, koja je njegovala uspomene na bliske osobe putem izrade portreta i korištenja maski u obiteljskim svečanostima. Očuvanjem sjećanja na preminule članove zajednice i značajne događaje, zajednica je aktivno doprinosila trajnom očuvanju identiteta kako pokojnika, tako i cjelokupne zajednice. U epitafima se „višestruko prepliću tradicija i savremenost“, te su epitafi suštinski proizašli iz običaja postavljanja nadgrobni spomenika i ispisivanja natpisa kao izraza sjećanja na preminulu osobu (Čolović, 1983: 15).

U kontekstu evropskoga srednjovjekovlja, prisutnost sjećanja na preminule, kao neodvojivog elementa religijske prakse, može se primijetiti i u srednjovjekovnoj Bosni, a izraženo je kroz epitafe na stećcima. U prvom planu izdvaja se misao o prolaznosti ovozemaljskog života.

Podsjećanje živih na neminovnost smrti na stećcima je u neposrednoj vezi sa vjerovanjem u zagrobni život, te otvara put za tumačenje istog motiva u današnjim nadgrobni natpisima. Tako u epitafu Ništi navode se sljedeće stavke: „Zato, molju vas, gospodo, ne nastupajte na nj! Jere ćete biti kao on, a on ne more biti kako vi.“ Refleksija smrti ovdje poprima ulogu argumenta koji treba pomoći u prihvatanju iste u mentalnom smislu. Također, zaštitnu ulogu ima i prijetnja namijenjena oskrvritelju nadgrobni spomenika. Iz navedenog proizilazi da je kultura smrti bila prihvatana ravnodušno jer je smrt u srednjem vijeku bila integralni dio života, te na epitafima primjećujemo motiv ars moriendi, odnosno estetiku umiranja i ideju dobre smrti koja je bila izrazito zastupljena u srednjem vijeku. Tako u epitafu Na kraju puta navodi se da „iz zemlje jesmo i u zemlju unidemo“, što dodatno argumentira estetiku umiranja i smrti kao sastavnog dijela čovjekovog života. Također, u epitafima se često upućuje apel živima da poklone pažnju umrlom, te da zastanu pred njegovim biljegom i pročitaju epitaf. Između ostalog, podsjećanje na neizbježnost smrti je u interesu mrtvih, tako da tom istinom oni mogu da se utješe. Misao o neizbježnoj smrti bi trebala obezbijediti mir zagrobnog života koji je prije svega u interesu živih i njihovog mira na ovom svijetu. Takva misao o neizbježnoj smrti, poistovjećuje mrtve i smrtnike, te ih stavlja u ravnopravan položaj. Suočeni s neizbježnim dodirima smrti, epitafi jasno izražavaju duboka stajališta koja potiču na introspekciju i izazivaju divljenje kod savremenog čitatelja. U toj posebnosti epigrafske književnosti neupitno se izražava njihova originalnost u kontrastu s većinom srednjovjekovne književnosti, koja je uglavnom bila pretežno prevodilačka i prepisivačka, izuzevši povijesne spomenike.

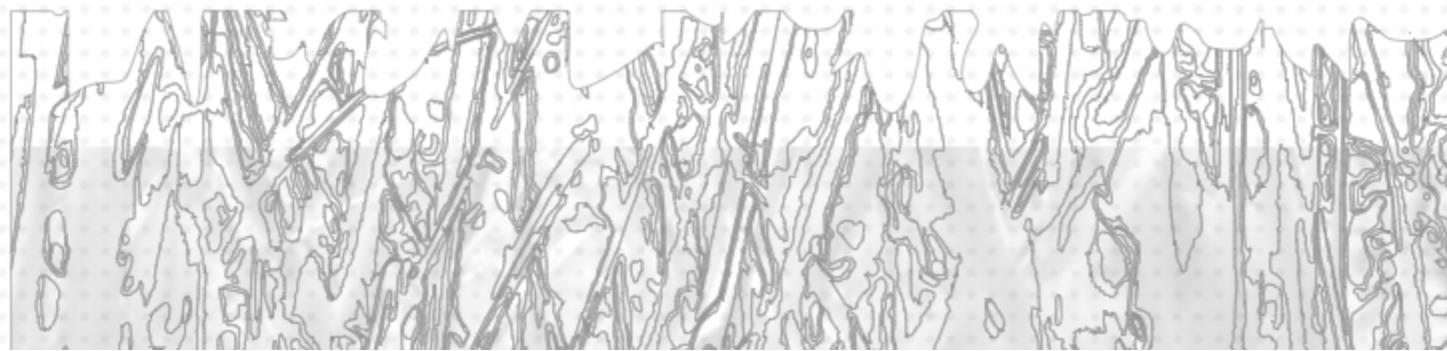
Literatura:

Assman, Jan, Kulturno pamćenje. Vrijeme, Zenica 2005.

Bešliagić, Šefik, Leksikon stećaka. Svjetlost, Sarajevo 2004.

Čolović, Ivan, Književnost na groblju. Narodna knjiga, Beograd 1983.

Dizdar, Mak, Antologija starih bosanskih tekstova. Alef, Sarajevo 1997.

Ajla Selimović

Komunikativno pamćenje: Alija Nametak i Šeh Meco

Moderno proučavanje kulture ima dva izvora. Prvi je francuski strukturalizam iz šezdesetih godina dvadesetog vijeka, koji se prema kulturi (uključujući i književnost) odnosio kao prema nizu praksi čija pravila i konvencije treba opisati. Jedan od prvih radova na polju proučavanja kulture koji je napisao francuski teoretičar književnosti Rolan Bart, *Mitologije* (1957), daje niz jezgrovitih „tumačenja“ čitavog skupa kulturnih delatnosti, od profesionalnog rvanja do takozvanih mitskih kulturnih predmeta. Drugi izvor savremenog proučavanja kulture je Marksistička književna teorija u Britaniji. Djela Rejmunda Vilijamsa i osnivača Birmingenskog centra za savremene kulturološke studije, Ričarda Hogarta, nastoje da istraže populamu, tj. kulturu radničke klase, koja je bila izgubljena iz vida sve dok se kultura svodila na visoku književnost.

Termin kultura je vremenom evoluirao i dobio metafizički smisao „obrada duha“⁹. Iz ovoga možemo da zaključimo da se kultura treba negovati i gajiti. U Engleskoj je u 16. vijeku kultura poprimila obeležja religijskog kulta, a u 18. vijeku pojavljuje se termin civilizacija koji nastaje upravo na korenima kulture. Civilizacija postaje viši stupanj razvoja čovjeka kao društvenog bića. Važno je napomenuti da svaki narod ima svoje sisteme kulture i kultura, i oni se čuvaju i prenose na buduće generacije.

Umjetnost kao simbolička forma učestvuje neposredno i posredno u kulturnom pamćenju. Književnost, kao jedna od formi umjetnosti, učestvuje u kulturnom pamćenju, jer predstavlja jednu vrstu skladištene memorije koja se prenosi u kolektivno nesvesnom¹⁰ i koja pruža uvid u nešto što je pečat identiteta jedne ličnosti. Ali, i u ovome je i bogatstvo i svrha književnosti; ona ne pruža uvid samo u identitet jedne ličnosti, kao takve, već pruža uvid i u identitet identiteta onog skupa, odnosno one grupe kojoj ta ličnost kao takva pripada.

⁹ Termin kultura ima latinski koren i potiče od izraza *cultus* (u smislu gajenja ili obrade polja), *colere* (obrada, njegovanje).

¹⁰ Prema Jungu, svaki čovjek poseduje u sebi praobrazac koji se prenosi kao što se prenosi i genetski kod, ali kolektivno nesvesno nije genetski uslovljeno već se uslovljeno ljudskom vrstom. U kolektivno nesvesnom je smešteno sve ono što je zabeleženo u historiji ljudskog roda i sve ono što je ostavilo traga na ljudski rod, a to su ratovi, bolesti, glad i sl.

¹¹ Tutturuz i Šeh Meco

Tako da, kada govorimo o identitetu takve reprezentativne individue, mi onda govorimo o identitetu jedne cijele grupe.

Koju ulogu igra sjećanje pri izgradnji kulturnog identiteta i koji oblici kulturnog sjećanja postoje? Upravo ovim se bavi Jan Aseman i smatra da:

Svaka ličnost i svaki historijski fakt se već u svom prispeću u pamćenje transponiraju u neki nauk, pojam, simbol; tako oni dobijaju neki smisao, postaju element idejnog sistema društva (Aseman, 2002: 44).

Ovim se upotpunjuje nako naše predznanje koje imamo, jer ovo potkrepljuje naše nesvesno znanje o tome da svaki događaj u našoj bliskoj ili dalekoj prošlosti se mogu transponirati u nešto što je dio našeg djelovanja i možda nečega što se moglo desiti samo „meni“ kao osobi, individui, i to nešto što se dogodilo moglo se dogoditi i bilo kome iz mog skupa individualiteta. Tako sve dobija smisao i tako se sve može tumačiti na novi način, a taj novi način je predmet proučavanja kulturologije.

KOMUNIKATIVNO PAMĆENJE

Slušaj šta ti se govori i pamti!¹¹

Komunikativno pamćenje je poseban vid pamćenja i treba ga izdvojiti i posvetiti mu posebnu pažnju. Komunikacija je jedna od osnovnih tekovina čovječanstva i čovjek je gradio na različite načine, shodno svom stupnju svijesti u određenim vremenima. Međutim, bitno je naglasiti da je komunikacije uvijek bilo i da će je uvek biti, ali u novim i savršenijim oblicima.

Važno je učiti u komunikaciji. Važno je u komunikaciji učiti druge o sebi i učiti sebe o drugima. Međutim, da bi druge naučili o sebi, postoji jedan uslov koji moramo ispuniti, a to je da prvo moramo poznavati sebe. Moramo poznavati sebe u ulozi čovjeka koji je stvoren sa sposobnošću govora. Također, jedan od imperativa mudrosti glasi da sebe moramo vidjeti očima drugih.

Tutturuz i Šeh Meco komuniciraju međusobno, ali komuniciraju i sa drugim predstavama junaka u djelu. Oni objašnjavaju zašto ne piju rakiju iako jedu šljive od kojih se rakija priprema. Šeh Meco govori učniku o glasanju i kaže da je jedne godine izašao na glasanje i sjeća se da je postojala samo jedna izborna lista. Govori mu i da je rekao nadležnim organima tada da se sa jednim konjem ne ide na trku i zato nije ni glasao. Ipak, najveći dio komunikacije zauzimaju pitanja učenika i odgovori učitelja o vjeri i vjerovanju. Učenik je često postavljao pitanja, a učitelj je odgovarao po svom znanju i po svojoj savjesti. U jednom od tih pitanja učenik je pitao učitelja, „a kakav je Džennet?“ Šeh Meco je odgovorio:

Pravi musliman, pravi vernik će se u Džennetu osećati drugačije nego na ovom poganom dunjaluku. Zar kad vidiš svoje rođeno dijete da ti nešto po volji i meraku učini, zar ne osjećaš da ti je napunilo srce? Ne moraš ga poljubiti, a srce ti puno zadovoljstva. Kad vidiš kako voda izvire iz kamena, ne moraš je piti, a uživaš i što je gledaš. Pa kad se vraćaš iz džamije sa sabaha i sunce se pomilja iza brda, a na nebu po neki oblak, pa istom vidiš hiljade nekakvih boja. Zar ne uživaš u ljepoti Božijega stvaranja? Eto takav će ti biti Džennet.

Tokom njihovog boravka često se dešavalo da Šeh Meco govori i podučava prisutne o ponašanju koje je u skladu sa našom vjerom.

Tutturuz je zapjevao. Bila je to pustopašna pjesma o djevojci koja pere platno na rijeci, pa je zagmula uz ruke rukave, a uz noge crvene šaljvare. Meco, koji se upravo spremao da legne i učio Ajetul-Kursiju, uzdahnuo je: Eh, herif¹² jedan! Ja njima govorim o pokrivanju, a on im peva o golotinji.

¹² Ajetul-Kursi, doslovno „Ajet o Prijestolju“, 255. ajet sure El-Bekare, jedan od dužih kur'anskih ajeta i ajeta koji govore o utočištu i zaštiti. Oni su poznati kao Ajetul-hifz (ajeti zaštite).

¹³ Herif-turcizam – nitkov, ništarija

¹⁴ neznalica.

¹⁵ sumnja, smutnja.

¹⁶ Kur'anska sura Zilzal.

Kada je Tutturuz upitao učitelja zašto je opisivao begovima iz Rakovice džennet na jedan način, a ćojlijama u Tulici na drugi način, Šeh Meco mu je odgovorio da treba kazivati onako kako je čiji mozak razvijen da anlaiše. Rekao mu je da se drugačije tumači školcima, a drugačije seoskim džahilima.¹⁴ I jedni i drugi treba dobro da čine da bi na ahiretu bili nagrađeni. U tom šubhe¹⁵ ne smije biti – jer ko učini dobra koliko jednu trunku, naći će, a ko učini zla koliko jednu trunku – naći će.¹⁶

U djelu su prisutni mnogobrojni turcizmi i provincijalizmi: akšam,¹⁷ asli,¹⁸ Elhamdullilah,¹⁹ nejma,²⁰ di,²¹ selamun,²² koji, osim toga što obogaćuju djelo, svjedoče o dugom prisustvu Osmanskog carstva na ovim prostorima, a provincijalizmi, koji karakterišu posebno ovaj kraj, nam daju sliku jednog govornog područja i kako se tada govorilo.

Posle svega rečenog o kulturi i kulturnom pamćenju treba dodati i to da kultura pamti onoliko koliko je čovjek spreman da prizna i podnese. Izvan toga nema kulture. Izvan toga postoji samo jedna praznina, jedan vakum koji je ispunjen drugim pamćenjem i drugim kulturama. U takvom vakumu kulture se mogu mešati i njihovo pamćenje se može prožimati, ali neće imati neku liniju kojom će razdeliti ono što je dio kulturnog pamćenja od onoga što je deo kulturnog ne – pamćenja.

foto: Haris Zoranić

¹⁷ Turcizam – zalazak sunca i molitva u to vreme.

¹⁸ Turcizam – sigurno.

¹⁹ Hvala Bogu, prvi put spomenuta u prvom ajetu prve sure u Kur'anu.

²⁰ Nejma, provincijalizam – umesto „nema“.

²¹ Di, provincijalizam – umesto „De“.

²² Selamun, provincijalizam – umesto „Selam“ (pozdrav u Islamu).

Bošnjačka epika

Dževad Crnovršanin

Početkom 16. stoljeća, tačnije 1530. godine, dolazi nam prvi glas o bošnjačkoj usmenoj epskoj pjesmi od Slovenca Benedicta Curipeschitza, koji, na putu kroz Bosnu, susreće kamengradskog četovođu Malkosthitza, o čijim junačkim djelima su opevane mnoge pjesme u Bosni, preko Sebastijana Tinodija (1554), zatim Ibrahim-bega Alajbegovića Pečevije koji prolazi Bosnom 1592, zatim Evlije Čelebije (1660 i 1664), nastavljajući sa Mula Mustafom Bašeskijom, koji u svom ljetopisu nastavlja razvijanje usmene epike Bošnjaka (Šemsović, Epski svijet Avda Mehedovića, 2017: 15).

Epika je usmeni način umjetničkog izražaja gdje pjevač opjevava neki bitan historijski događaj – pjesme broje po hiljade stihova (Ilijada i Odiseja sa preko 13.000 stihova). Svijet je posumnjao je li to moguće uraditi, ali bošnjački epski pjevači su dokazali da jeste. Njemački istraživači masovno su željeli pobiti teoriju da je to moguće. Tako je bilo potrebno da prođu čak dva stoljeća da bi se to pobilo, a zaslužni su veliki profesori sa Harvarda, milman Parry i njegov asistent Albert Lord koji su došli na bosanska područja, uključujući Krajinu i Sandžak, gdje su pronašli bošnjačkog Homera koji je ispjevao ep „Ženidba Smailagić Meha” sa preko 13.000 stihova. O tome su opsežno pisali na Harvardu upravo spomenuti velikani, a njima se pridružuju i mnogi drugi. Iako je ovo kasniji period epskog stvaralaštva, bitno je spomenuti da je on nastavio svoj kontinuitet koji datira još sa početka 16. stoljeća i postaje jedna konstanta bošnjačkog stvaralaštva.

S početka osmanlijske vladavine posebne vijesti i informacije nose nam Evlija Čelebija i Ibrahim Pečevi, jer u svojim putopisima navode pripovijesti o bošnjačkim epskim pjevačima kako onim iz prošlosti tako onima iz tadašnje sadašnjosti iz 17. stoljeća.²³ Kako kazuje Đ. Buturović, poznata nam je, između ostalog, epska pjesma Gurz Ilyas ili predaja o Aliji Đerzelezu. Treba napomenuti da se bošnjačko stvaralaštvo naših epičara temeljno razlikuje od srbijanskih (samo priznanje učenjaka sa Harvarda je dovoljna konstatacija), zatim, podaci su činjeničniji i opsežniji, pjevači su znali kada da povise ton, kada da smanje. Navodimo riječi Sebastijena Tinodija koji je opisao mnoge bošnjačke epičare u svojoj Hronici (Cronica) još 1554. godine gdje kaže: „Slušao sam srbijanske epske pjevače, alu su mi bošnjački puno bolji!”

Sve historijske teme, epski junaci, njihovi konji i oružje, njihova nošnja iz realnog svijeta ušli su u bošnjačku usmenu epiku od Curipeschitza do Bašeskije. Epska priča biva potpuno uobličena i kao takva odvojeno se razvija.

Naučna literatura o bošnjačkoj epici nije velika. Preovladavaju radovi o posebnim pitanjima, a veoma je malo radova koja dotiču opća pitanja ove epike. Donekle, čini izuzetak Schmausova Studija o krajinskoj epici i studija Đenane Buturović Epska narodna tradicija Muslimana, sve do pojave Hörmannove zbirke. Dvije veće monografije o bošnjačkoj epici djela su Studija o Hörmannovoj zbirci muslimanskih narodnih pjesama (1976) Đenane Buturović i Krajišnička epika (1980) Dragutina Mićovića, koje spadaju u djela novijeg vremena.

Dragocjene zabilješke o bošnjačkim epskim junacima ostavio nam je Vuk Karadžić u svom Rječniku. Iako s kraja 19. stoljeća imamo prve pisane priloge o epskim junacima, treba istaći da je već Tomo Maretić u svojoj knjizi Naša narodna epika (1909) u poglavlju Istoriska lica uključio poznate bošnjačke junake (Đemu Brđanina, Đerzelez Aliju, Mustaj-bega Ličkog) posebnim prilogima o njima. Zatim, radovi Safet-bega Bašagića spajaju povijest i predanje epskih ličnosti i od posebnog su značaja za proučavanje i istraživanja koja će uslijediti a tiču se historijskih ličnosti i epskih junaka. Proučavanje epskog junaka Ibrahima Tala, poznatijeg kao Tale Ličanin, počela su prilogom Nikole Tordinca o ovom zanimljivom junaku. Idući dalje, najiscrpnije bilješke o pjevačima bošnjačke epike nalazimo kod Luke Marjanovića u njegovom predgovoru, u radovima Matije Murka, u knjigama Alberta B. Lorda i njegovih saradnika, u prilogima Aloisa Schmaussa, Alije Nametka, kao i radovima Đenane Buturović.

U historiji izučavanja bošnjačke epike izdvaja se po značaju pitanje teritorijalne rasprostranjenosti. Ovo pitanje je tijesno povezano sa poreklom bošnjačke epike. Pitanje je prvi pokrenuo Luka Marjanović, drugi izdavač velike zbirke bošnjačkih epskih narodnih pjesama. Marjanović smatra da je domovina bošnjačke epike zapadna Bosna, međutim, podatke o ostalim osobinama bošnjačke epike, koje Marjanović nije poznao, nudili su i ostali krajevi Bosne. Može se kazati da je u svjetskoj literaturi o narodnoj epici južnoslavenskih naroda bošnjačka epika vrednovana kao visoko dostignuće epskog izraza i stila. (Buturović, Bosanskomuslimanska usmena epika, Sarajevo, 1992. Str. 66).

Hörmannova zbirka Narodne pjesme Muhamedovaca u Bosni i Hercegovini (1888) kapitalna je zbirka bošnjačke usmene epike. Njena pojava uvjetovala je veliko interesovanje književnih kritičara, ponajviše zbog toga što je to bila prva zbirka usmene epike koja je izdvojena iz cjelokupne južnoslavenske usmene epike, odnosno – nije bila ni srpska ni hrvatska.

Studije Đenane Buturović, Studija o Hörmannovoj zbirci muslimanskih narodnih pjesama (1976) te Bosanskomuslimanska usmena epika (1992), itekako su afirmirale narodne pjesme Bošnjaka, tj. nastavile njihovu afirmaciju nakon Hörmannove zbirke. Đ. Buturović u knjizi Studija o Hörmannovoj zbirci muslimanskih narodnih pjesama (1976) iznosi osnovne varijante bošnjačke usmene epike: a) razvijene epske pjesme koje po sadržaju i tradiciji pripadaju tradicionalnoj epskoj školi srednje Bosne; b) pjesme o krajiškim junacima koje pokazuju tekstualno jaču zapadnobosansku lokaciju; c) kraći oblici pjesama o krajiškim junacima koje pokazuju izrazite sličnosti s pjesmama crnogorsko-hercegovačkog tipa; d) hercegovački tip pjesme o krajiškim junacima; e) pjesme o krajiškim junacima s tematikom iz hajdučke muslimanske sredine; f) pjesme o krajiškim junacima tipa pjesama Jukić-Martićeve zbirke koje pokazuju sličnost s pjesmama treće varijante; g) pojednostavljene, konfesionalno neobilježene epske pjesme; h) crnogorsko-hercegovački tip muslimanske epske pjesme.

²³ Đ. Buturović – Usmena epika Bošnjaka.

Amra Selimović

Lirski pregled: svjetlost i sjenka Skendera Kulenovića

Skender Kulenović, jedan od najznačajnijih pjesnika naše moderne književnosti, ostavio je neizbrisiv pečat svojim djelima. Rođen je 1910. godine. Kulenović je bio majstor jezika i lirike, stvarajući djela koja duboko zadiru u dušu i identitet Bosne i Hercegovine. Skenderovo porijeklo, ništa manje egzotično od podneblja sa koga je pjesnik potekao, bilježi uspone i padove pjesnikove porodice. Od 1930. godine studira pravo na Sveučilištu u Zagrebu. 1933. godine postaje član SKOJ-a, a 1935. KPJ-a. Saraduje sa brojnim listovima i časopisima, a 1937. godine sa Hasanom Kikićem i Safetom Krupićem pokreće u Zagrebu časopis *Putokaz*.

Kulenovićeva biografija je isprepletana događajima turbulentnog perioda između dva svjetska rata. Njegova prava strast bila književnost. Tokom svoje kratke, ali plodne karijere, Kulenović je istraživao različite aspekte ljudskog postojanja kroz prizmu svojih stihova. Još u gimnaziji Kulenović je napisao svoj prvi sonetni vijenac *Ocvale primule*.

Naposletku, u danima mira, ne samo one opće, već i lične prirode, zatičemo Skendera Kulenovića nanovo u šetnji mostarskim ulicama. Dugotrajne šetnje nalik petrogradskim Fjodora Dostojevskog ili praškim Franca Kafke postaću životni stil ovog velikog pjesnika. I upravo, u takvom meditativnom stanju rasterećenosti, koju samo poznaje iskusno ljudsko biće, Skender piše najljepša djela.

U njegovoj poeziji gospodare dva suprotna oblika, sonet i poema. Sonete je pisao na početku i na kraju svoje pjesničke karijere, dok iz ratnih godina potiču tri njegove poeme: *Stojanka majka Knežopoljka*²⁴ (1942), *Pisma Jova Stanivuka* (1942) i *Ševa* (1943). One su napisane po ugledu na epske narodne pjesme.

²⁴ Najbolja, najslavnija od njih *Stojanka majka Knežopoljka* jezički je oblikovana po modelu narodne tužbalice. Ali ona je više poziv na osvetu, slavljenje slobode i života, nego jadikovka majke što je izgubila tri sina u neprijateljskoj ofanzivi.

Jedan od ključnih elemenata pjesme je njena sposobnost da istraži dubine ljudskih emocija. Kulenović koristi snažne vizuelne slike kako bi prenio ljubav, tugu i strast, stvarajući univerzalnu pjesničku poruku koja dopire do čitalaca širom svijeta.

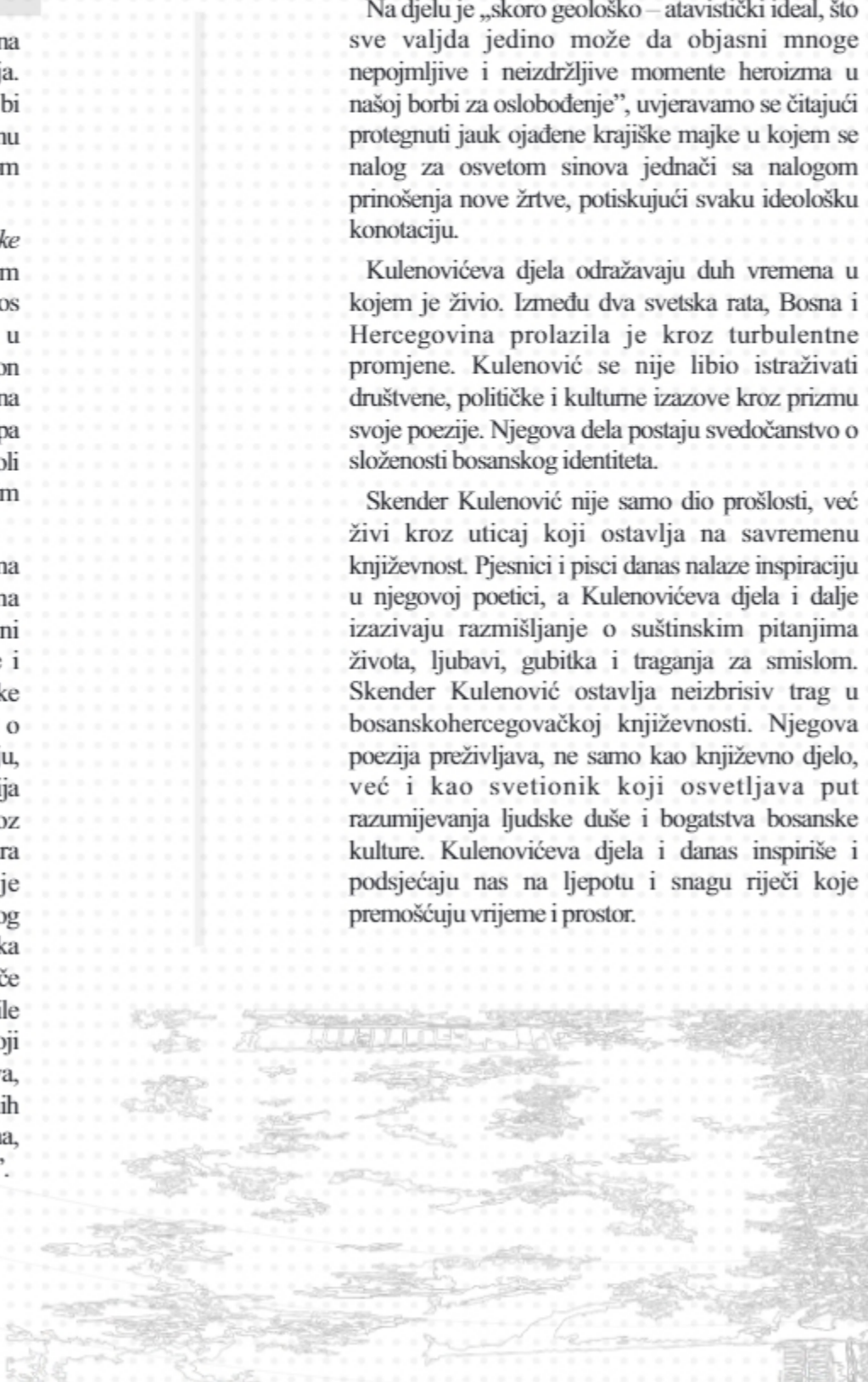
Ma koliko okolnosti prve recepcije *Stojanke majke Knežopoljke* uticale da u općem čitalačkom doživljaju ostane naglašen pokretački, borbeni patos koji poema svakako nosi se dosledno pomjera u drugi plan. U poemi napisanoj neposredno nakon velikog izginuća ustanički otpor ili revolucionarna borba za komunistu i partizana Kulenovića ustupa pjesnički i smisaoni prostor izrazu – borbi za goli opstanak. Historija i ideologija povlače se pred tim bezuslovnim prizivom biologije.

Poput Rastka pred naturalističkim prizorima albanske, Skender pred istovrsnim prizorima kozaračke golgote ne čini nekakav radikalni antiepski uzmak, nego upravo regeneriše vitalne i epske potencijale – pred surovim licem velike nesreće tolikih ljudi, žena i djece. Otuda poema o Stojanki, svjedočeći maltene jučerašnju historiju, pjeva nešto dublje od historije – njena je pozicija nulta tačka egzistencije. Upravo odatle, kroz pjesnički glas Skendera Kulenovića, progovara „mladićstvo narodnog genija”. Nema bolje naknadne ilustracije za zaključnu tezu pomenutog eseja Rastka Petrovića od poeme *Stojanka majka Knežopoljka* i njenih faktografskih podsticaja. Jače od svjesne i usmjerene pobune ovdje podsvjesne sile – kako i objašnjava Rastko – „neuništivi nagoni koji izbiju odjednom u formi fanatizma, proroštva, herojstva, pijanstva... a radi povraćanja u silu onih stalnih društvenih zakona: čovečanskih zakona, opštečovekovih prava na život i na uživanje života”.

Na djelu je „skoro geološko – atavistički ideal, što sve valjda jedino može da objasni mnoge nepojmljive i neizdržljive momente heroizma u našoj borbi za oslobođenje”, uvjeravamo se čitajući protegnuti jauk ojađene krajiške majke u kojem se nalog za osvetom sinova jednači sa nalogom prinošenja nove žrtve, potiskujući svaku ideološku konotaciju.

Kulenovićeva djela odražavaju duh vremena u kojem je živio. Između dva svjetska rata, Bosna i Hercegovina prolazila je kroz turbulentne promjene. Kulenović se nije libio istraživati društvene, političke i kulturne izazove kroz prizmu svoje poezije. Njegova dela postaju svedočanstvo o složenosti bosanskog identiteta.

Skender Kulenović nije samo dio prošlosti, već živi kroz uticaj koji ostavlja na savremenu književnost. Pjesnici i pisci danas nalaze inspiraciju u njegovoj poetici, a Kulenovićeva djela i dalje izazivaju razmišljanje o suštinskim pitanjima života, ljubavi, gubitka i traganja za smislom. Skender Kulenović ostavlja neizbrisiv trag u bosanskohercegovačkoj književnosti. Njegova poezija preživljava, ne samo kao književno djelo, već i kao svetionik koji osvetljava put razumijevanja ljudske duše i bogatstva bosanske kulture. Kulenovićeva djela i danas inspirišu i podsjećaju nas na ljepotu i snagu riječi koje premošćuju vrijeme i prostor.

Derviš Sušić, jedan od značajnih bosanskohercegovačkih pisaca, ostavio je neizbrisiv trag u književnosti svoje zemlje. Rođen 1925. godine, Sušić je postao prepoznatljiv po svojoj autentičnom stvaralaštvu, duboko usađenim u tradiciju, kulturu i duh Bosne i Hercegovine. Sušić je bio pisac koji je majstorski kombinirao klasične i savremene elemente, stvarajući djela koja prenose bogatstvo i dubinu bosanskog identiteta. Njegova djela, njegove zbirke i romani nisu samo zabilježili životni put jednog čovjeka; oni su ogledalo bosanskog duha, sevdaha koji odzvanja između redova njegovih djela.

Najpoznatije djelo Derviša Sušića, *Pobune*, predstavlja poetsku sliku bosanskog pejzaža, obogaćenu melanholijom i suptilnom simbolikom. Kroz svoje rečenice, Sušić istražuje univerzalne teme patnje, pobune, gubitka i traženja smisla života. Prikazuje pejzaže rodne Bosne kao mjesto koje nosi dušu i historiju, gdje svaki kamen i svaki trag pričaju priču o vijekovima postojanja. U zbirci *Pobune* narod je predstavljen je kao skupina za koju se čini kao da mimo prihvata sve teškoće života. Međutim, u određenom trenutku, otvoreno izražava svoju tvrdoglavost i otpor, prelazeći iz pasivnog podnošenja u aktivni prkos. *Pobune* u ovom djelu književnosti ponekad dobijaju velike razmjere, a ponekad su lične, predstavljajući različite oblike izražavanja nezadovoljstva i borbe protiv nepravdi. Samim tim, simbol mutne vode kod njega je sveprisutan. Mutna voda može biti i izraz tuge, melanholije ili teških emocija. Sušić je često istraživao teme patnje i gubitka, pa mutna voda može simbolizovati teškoće s kojima se suočava pojedinac ili zajednica.²⁵

Njegova djela, s druge strane, svjedoče o dubokom razumijevanju bosanske kulture i historije. Sušić nije samo bilježio prošlost, već je i postavljao pitanja o sadašnjosti i budućnosti. Njegova djela odišu introspekcijom, postavljajući ključna pitanja o identitetu i mjestu pojedinca u svijetu, dok istovremeno ističu ljepotu i kompleksnost bosanskog naslijeđa.

*Pobune*²⁶ ne predstavljaju samo književni opus; to je duhovni vodič kroz Sušićevu introspekciju, dušu koja luta kroz pejzaže i vremena, noseći sa sobom teret ljubavi prema rodnom kraju. Sušić je bio pisac koji je umio izraziti tugu i radost, patnju i očaranost, sve te nijanse koje čine život jedinstvenim i neponovljivim.

U svojim djelima, Sušić je bio vođen ne samo željom da zabilježi trenutke i sjećanja, već i da podstakne razmišljanje o suštinskim pitanjima. Njegova djela nisu samo začela riječi, već su klicala ideja koja su prelazile granice književnosti, dosežući do srca čitalaca i probuđujući u njima ljubav prema sopstvenoj kulturi. Gradeći svoj izraz, Sušić na sve načine pokušava da prikaže odraz jednog života posvećenog razumijevanju i prenošenju ljepote i tragičnosti života u Bosni i Hercegovini. Sušićeva riječ nije završila s njegovim odlaskom, već živi u svakom čitaocu koji otkriva njegove stihove i eseje, noseći s njima dio bosanskog duha u svom srcu.

Njegova zaostavština postaje izvor inspiracije, poziv na očuvanje i njegovanje onoga što čini Bosnu i Hercegovinu jedinstvenom. Kroz njegove izraze, čitaoci ne samo da čuju riječi, već osjećaju puls života, ritam koji je neraskidivo povezan s dušom ovog kraja.

Derviš Sušić nas podsjeća da književnost nije samo umjetnički izraz, već i most koji spaja ljude, nezavisno od jezičkih, kulturnih ili vjerskih barijera. Njegova riječ ostaje živjeti u onima koji su otvoreni za ljepotu i dubinu bosanskog naslijeđa. Sušićeva zaostavština nije samo literarna; to je svjetionik koji nas vodi ka razumijevanju i ljubavi prema bogatoj kulturi koju je on s ljubavlju i strašću predstavljao u svojim djelima. Ipak, Derviš Sušić, u svjetlu svojih djela, izrasta kao književnik koji nije samo svjedočio vremenu u kojem je živio, već je i oblikovao to vrijeme svojim perom. Njegova djela, prepuna emotivnih nijansi, prožeta su dubokim razumijevanjem čovjekove egzistencije i složenosti njegove duše.

Sušićeva djela ističu se ne samo lirskom snagom, već i sposobnošću da uhvate duh svakodnevnog života. Kroz svoje pasuse, on je oslikao likove ljudi, njihove radosti, tuge, nade i strahove. Njegova djela nisu apstraktna; ona su živa i bliska čitaocu, čineći ga saučesnikom u bogatstvu i siromaštvu ljudskog iskustva.

²⁵ Recimo, u pripovijeci „Plaćenik“, prvi put se pojavljuje mutna voda, koju je „doživio“ Abdulah Pilavija (u ostalim pripovijetkama, osim u „Kad se vratim“ i „Preko mutne vode“, glavni likovi sanjaju mutnu vodu).

²⁶ *Pobune* Derviša Sušića je remek-delo bosanske književnosti koje se izdvaja po svojoj dubini, emotivnosti i bogatstvu jezičkog izraza. Ova zbirka pripovedaka se često smatra vrhunskim doprinosom modernoj bosanskohercegovačkoj književnosti.

²⁷ Zbirka *Pobune* sadrži pet pripovijetki („Plaćenik“, „Kaimija“, „Seljačka jadikovka“, „Kad se vratim“ i „Preko mutne vode“).

²⁸ ... Dok je uprava gore, dronjav žitelj dolje, a vojska grdna zvijer na tankom lancu, bit će buna i pohara... (Plaćenik)

Esmir Mujović

Derviš Sušić: pobuna kao ogledalo

Zbirka pripovedaka *Pobune*²⁷ nije samo putovanje kroz geografski pejzaž Bosne, već je putovanje kroz unutrašnji pejzaž Sušićevog duha. Kroz ovu zbirku, on nas vodi kroz sopstvene misli, borbe i radosti. Sušićeva riječ postaje most između autora i čitaoca, ujedinjujući ih u zajedničkom iskustvu življenja.

Njegova djela, s druge strane, predstavljaju intelektualnu dubinu i analitičnost. Sušić je bio promišljeni posmatrač svijeta oko sebe, istražujući pitanja identiteta, kulture i suživota. U svojim djelima, Sušić ne samo da bilježi događaje već i postavlja ključna pitanja o smislu života, suživota različitosti i traženju ličnog identiteta u globalizovanom svijetu.²⁸

Jedan od izuzetnih doprinosa Sušića književnosti jeste i njegova sposobnost da prenese autentičnost bosanskog jezika. Njegova riječ nije samo sredstvo izražavanja; to je melodična pjesma bosanskog govora, zvučna rapsodija koja nosi pečat tradicije i historije.

Derviš Sušić nije stvarao samo književna djela; on je ostavio naslijeđe koje prožima dušu Bosne i Hercegovine. Njegova djela nisu završila na stranicama knjiga; ona žive u pjesmi rijeke Bosne, u mirisu tla kojim je hodio, u sevdahu koji nosi svaki Bosanac u srcu. Sušićeva vrijednost kao pisca nije samo u tome što je umjetnički izrazio svoje emocije, već i u tome što je otvorio prozor u bogatstvo bosanskog duha za čitaoca širom svijeta. Kroz njegova djela, čitaoci se upuštaju u intimnu šetnju kroz dušu Bosne, doživljavajući ljubav, patnju i čežnju koje su duboko usađene u historiji i kulturi ovog jedinstvenog regiona. Sušićeva zaostavština nije samo dio književnosti; ona je putokaz za sve koji žele razumjeti suštinsku ljepotu Bosne i Hercegovine. Sušić nas vodi na putovanje kroz pejzaž ne samo zemlje, već i ljudskih emocija.

Njegova riječ postaje most između autora i čitaoca, spajajući ih u zajedničkom iskustvu života.

Dakle, Sušić postavlja ključna pitanja o suživotu, identitetu i smislu života. Njegova analitičnost i duboko razmišljanje odražavaju se u svakoj riječi, postavljajući temelje za razumijevanje kompleksnosti bosanskog društva. Njegova riječ nije samo književni izraz; to je odraz jednog života posvećenog razumijevanju i prenošenju ljepote i tragičnosti života u Bosni i Hercegovini.

Sušićeva zaostavština nije ograničena na stranice knjiga; ona živi u srcima čitalaca širom svijeta. Kroz njegove riječi čitaoci postaju saputnici na putovanju kroz bosanski krajolik, osjećajući puls života koji tinja u svakom kamenu i svakoj riječi. Sušićeva riječ nije samo književnost; to je poziv na istraživanje, razumijevanje i ljubav prema jednom od najljepših kutaka svijeta.

Derviš Sušić je više od pisca; on je čuvar kulturno-ističarskih odrednica svog kraja. Njegova djela osvjetljavaju sve uglove identiteta njegovog naroda. Njegova djela ostaju živi podsjetnik na to da književnost može biti most između različitih svjetova, noseći sa sobom poruku ljubavi, razumijevanja i ponosa na bogato naslijeđe Bosne i Hercegovine.

Prvi novopazarski književni časopis

Mak (1993 – 2003)

Kada postoji književni časopis, postoji i sito kroz koje prolazi književna proizvodnja, što daje za rezultat da tok određene književnosti bude praćen, sistematiziran, vrijednovan, a kontinuitet književne historije očuvan. U tom slučaju je i prvi novopazarski književni časopis odigrao veliku ulogu.

Mak su osnovali Šaban i Zibija Šarenkapić 1993. godine, kao zamisao da se u jednom ratnom vremenu prati tekuća književna proizvodnja. Prvi put je javnosti predstavljen u informativnoj radio-emisiji *Zajednički talas*. Period koji je prethodio časopisu *Mak* pripadao je periodu „velike države” (Jugoslavije) u kojoj su se mali gradovi poput Novog Pazara teško afirmisali u kulturnom životu. Decenijama unazad tekla je borba Bošnjaka za sopstveni identitet, pa je tek nakon Drugog svjetskog rata, šezdesetih i sedamdesetih godina, došlo do njihove identitarne afirmacije u državi koja ih nije priznavala kao zasebnu nacionalnu cjelinu. Nakon Begičevih *Književnih kretanja u Bosni i Hercegovini od 1945. do danas*, Rizvićeve monografije o *Beharu*, Isakovićeve antologije *Biserje* i Hadžijahićeve studije *Od tradicije do identiteta*, konačno su nastali uslovi da se redefiniira koncept historije naroda Bosne i Hercegovine, te da se konstituiraju Historija naroda BiH kao nastavna disciplina, s obzirom na to da je nije bilo ni na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu.

Dalja afirmacija Bošnjaka i njihove nacionalnosti teče otežano i uz nacionalno-politički pritisak, ali se održava zahvaljujući intelektualnom sloju bošnjačkog društva. Nakon vraćanja nacionalnog historijskog imena “Bošnjaci”, borba za identitet kulminira u agresijama nad bošnjačkim stanovništvom devedesetih godina 20. veka. U takvim uslovima nastao je *Mak*. Zamišljen je kao književni okvir unutar koga će se afirmisati mladi pisci koji žele da „izađu iz svojih svezaka”, dakle, prioritet su bili rukopisi i najnovija književna djela.

Od početka je bio profilisan kao antiratni časopis, sa idejom da se u jednom takvom vremenu, kada se sve ruši do neprepoznatljivosti, pruži prilika kulturnom životu da pronade put u tim ruševinama. *Mak* je počinjao na dva elementa:

1. Davanje javnog prostora onima koji žele da govore, da daju mišljenja, osjećanja i percepcije o aktuelnim događajima;
2. Postavljanje pitanja – *Ko smo mi i gdje smo u državi u kojoj živimo?*

Prvi element se odnosi na grupu ljudi koja je vodila antiratnu ideologiju u smislu negiranja i neafirmisanja zla koje se događalo, i to na taj način što su jednostavno govorili drugačije u odnosu na ono što se moglo pročitati u *Politici*, *Kulturi* ili *Književnim novinama*, i koji više nisu željeli da objavljuju ni u Podgorici ni u Beogradu, jer nisu bili saglasni sa onim što se dešavalo; dakle, element negovanja kulture i lijepog koji stoje u suprotnosti sa aktuelnim ratnim dešavanjima. Drugi element se odnosi na situaciju u kojoj su Bošnjaci prinudeni da grabe svaki sloj sopstvene kulture da im ne bi bio otet ili izbrisan. Upravo su zato tekstovi *Marginalije o jeziku i oko njega* Maka Dizdara i *Slovo o bosanskome jeziku* Alije Isakovića otvorili časopis, kao ideja da je jezik osnovno obilježje jednog naroda. Ta dva teksta su definirala časopis *Mak* i izbor djela koja su objavljivana.

Mak je prestao da izlazi nakon deset godina izdavaštva, 2003. godine, iz finansijskih razloga. Ukupno je izašlo 35 brojeva u okviru kojih su svoje mjesto našli domaći i strani pisci, među kojima ima onih koji su po prvi put objavljivali upravo u ovom časopisu. Međutim, opštepriznati i afirmisani bošnjački pisci uzeti su kao mjera prema kojoj se vršio izbor ostalih pisaca. Upravo zato časopis i nosi naziv “*Mak*”, kao jedno zvučno ime velikog pisca, Maka Dizdara, koji je postavljen na vrh književne ljestvice prema kojoj se ravnaju ostali pisci. Tako je *Mak* bio prilika i mnogim nepoznatim i neafirmisanim piscima da pronađu svoj javni književni prostor u vremenu kada se teško dolazilo i do izdavačkih kuća i do časopisa.

Časopis *Mak* su uređivali razni autori, u prvom redu: Šaban Šarenkapić, Zibija Šarenkapić i Almir Zalihić. Dostupan je u Narodnoj biblioteci “Dositelj Obradović” u Novom Pazaru, kao i na sajtu te biblioteke u PDF formatu.

mak

mak

časopis za književnost i kulturu

1
YU ISSN 0354-4176

Portretisanje gradova ritmom potpetica i dlanova

Emma Bronja

(Nadija Rebronja: *Flamenko utopija*, Povelja, Kraljevo 2014.)

Flamenko utopija Nadije Rebronja predstavlja svojevrsan kosmopolitski putopis u stihovima. On nas vodi kroz različite nivoe katoličke, arapske i jevrejske Granade spajajući ih flamenkom kao neraskidivom sponom i napajajući nas fragmentima doživljaja, tako da kroz poeziju upijamo puls Španije i postajemo treperavi, neraskidivi tonovi.

Nadija Rebronja je književnica, esejistkinja i književna kritičarka. Doktorirala je književnost na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu a usavršavala se u Beču i Granadi. Do sada je objavila naučnu studiju *Derviš ili čovek, život ili smrt. Religijski podtekst romana Derviš i smrt Meše Selimovića*, izbor iz poezije na španskom jeziku *Alfa, Alef, Elif*, knjigu poezije *Ples morima* na koji se nastavlja njen utopijski flamenko i u novoj knjizi konkretizuje, kao i 88, međuzanrovsko delo. Enver Kazaz, u svojoj kritici ove knjige, govori da u *Utopiji* dolazi do egzistencijalnog stapanja autorice sa njenim lirskim subjektima i na taj način se stvara zbir lirskih portreta drugih kojima je omogućeno da se ostvaruju u pesmi. Složila bih se sa njim, s tim što bih dodala da na taj način, zapravo, jeste stvoren jedan lirski subjekat koji je kaleidoskop i koji pokušava da upozna sve svoje dijelove posmatrajući odraze u njima.

Duende je specifičan osećaj u flamenku kada izvođač oseća magičnu, duboku duhovnu vezu sa publikom, a Lorca ga definiše kao misterioznu moć koju svako oseća, a niko ne može objasniti i kaže da ne postoje ni mapa ni vežba da biste ga pronašli. Upravo ovim osećajem su natopljene pesme, gde lirski subjekat slobodno, neograničen mapama, pojedinačnom tradicijom i kulturom, jezikom ili bilo kojom vrstom pripadnosti nečemu traga za svojim opštim identitetom, posedujući samo svoje cipele za traganje, ruke i sluh za doživljavanje, nesvesan da *ne može stići do kraja klavijature jer su dirke zapravo u njegovim cipelama* (*Klara Oskar, pijanisti*). Odnos prema tradiciji jeste specifičan i preovladava kosmopolitski duh gde se tradicija svih naroda i civilizacija doživljava svojom i shvata kao deo identiteta koji je u stalnom i neprekidnom razvoju, dok s druge strane možemo uočiti i ironiju i čak odricanje od tradicije u kontekstu odricanja od bilo koje „etikete“ koja bi mogla da ograniči razvoj čoveka i napredak ka njegovoj samospoznaji (*ja sam uvek u granadi/ i nije važno/ kako se zovem iz pesme Hišam, farmaceut, u dvorištu maurske kuće, nek drugima lica/ izliju u bronzi / više volim lišće/ nego istorije iz pesme Beatris, pjesnikinja iz hipi klana peroflauta*).

Odnos prema prostoru uopšte i prema Granadi kao konkretnom prostoru je poseban jer se, kao i sve ostalo (tradicija, kultura, istorija, mitologija itd.) posmatra kao homogena celina, pa je Granada zapravo kosmos u malom, ali jednako onoliko koliko je to i svako u njoj. Takođe, u njoj su obični ljudi koji se mogu sresti svakodnevno u prolazu dovedeni u kontekst sa domaćim i stranim piscima, umetnicima, političarima, a sve u svrhu opšteg sjedinjenja u jedan pokret, u jedan zvuk, koji se nezaustavljivo odbija o ušne školjke i nastavlja da plovi.

Pored simbola cipela i kamena tj. Tla, koji se izdvajaju kao ključni, uočava se i simbolika vode koja predstavlja portal ili ogledalo (nasleđe iz usmene književnosti i mitologije ali i iz divanske književnosti; spoj Istoka i Zapada u transformisanim simbolima i motivima) ali i odnosi se na sam lirski subjekat i upućuje nas na glavnu ideju ove knjige poezije koja se može naslutiti i iz reči na početku – *ja ne pišem pesme/ samo slušam ljude/ i gradove*. Ove reči shvatamo kao uputstvo za čitanje pesama, jer je lirski subjekat sve vreme upućen na drugost i na ono izvan sebe kako bi mogao da održi svet u sebi i stavi na proveru sopstveni kapacitet duha, kao i postojanje njegovih granica (*sećam se jako dobro/ svoje prošlosti/ u jednoj kapi/ u sred okeana/ tada sam bila voda/ imala sam oblik svega/ što u tom trenu zagrlim*). Naime, ključna ideja jeste u osećaju empatije, tog mosta između unutrašnjeg i spoljašnjeg sveta koji je jedini sposoban da od

čoveka načini čovečanstvo u kapi vode i grumenu kamena i da ga oživi pulsom ekspresivnog pljeskanja dlanova – jer ritam je jezik koji svi razumeju. Samo empatijom se može postići prevazilaženje granica sebe i uplovljavanja u drugost, negirajući je kao takvu, jer bi to bila negacija svoga identiteta.

Ako dozvolimo našim morima da zaplešu udarajući o tlo Borhesovog *Alefa* (koji se možda nalazi u Granadi u Španiji) i shvatajući da smo deo te opstojeće tačke, dosegnućemo šarenoliku utopiju neograničenosti bilo čime osim svojom sposobnošću da budemo ogledalo i prizma i skup stakala beskrajnog kaleidoskopa.

*plešem
cipelama osvajam zemlju
na tom mestu
gradim utopiju*

*moj prostor na kom plešem
pripada celom svetu
nikada
ne prestaje da postoji*

(iz pesme *Patrisija, flamenko plesačica*)

foto: Ahmed Kamberović

Teme i motivi u poeziji Hadžema Hajdarevića

Ajla Gusinac

Hadžem Hajdarević, veliki bosanskohercegovački književnik i lingvista, čovjek od pera koji je najljepše godine svog života posvetio pisanoj riječi. Znao je kako da ukroti jezik i u isto vrijeme mu služi na najbolji način. U redovima boraca za očuvanje bosanskog jezika, neumorno je stajao među prvima, znajući da tako čuva identitet svog naroda. Hajdarević je stvarao na matemjem jeziku, pisao eseje, kratke priče, vrhunsku poeziju i naučne spise o književnosti i jeziku, nastavljajući tako da kroz riječi koje je za sobom ostavio živi i nakon smrti. Pjesnik ovjenčan najvećim književnim nagradama, čija su djela objavljena na bugarskom, francuskom, engleskom, slovenskom, poljskom i njemačkom jeziku. Također je preveden na arapski, turski i mnoge druge jezike.

Bio je onaj koji je „rođen da bude pjesnik“, kako kaže profesor Alija Pirić. Pjesnik, ali nikad samo to. Tražeći sebi mjesto na poetskom nebu, znao je vrlo vješto da zasluži poštovanje svih onih koji su imali prilike da ga makar jednom sretnu i sa njim razmijene nekoliko rečenica, uvjeravajući se tada da je Hadžem jednako lijepo govorio, kao što je i pisao. Hajdarević je znao da će ga pjesma nadživjeti, o smrti promišljao često i, slijedeći stope svojih prethodnika, poput Abdagića, Disa i mnogih drugih, dao ovom motivu mjesto u svojim djelima.

Najpoznatiji i najcitiraniji primjer jesu upravo stihovi Hajdarevićeve pjesme „Posljednje jutro“ u kojoj pjesnik, hrabro i bez ustezanja, naglas izgovara strahove i pitanja koja svako od nas sebi vrlo često postavlja:

Pjesnik je oduvijek glasnogovornik, on se ne libi da kaže ono o čemu svjetina često samo razmišlja, ne usuđujući se da misao pretoči u riječ, jer ona tada postaje svačija i nema joj povratka. Tako nerijetko iz najmračnijih misli nastanu najljepši stihovi, jer književnost ne poznaje jednostavnost.

Ne uskraćujući sebi pjesničku slobodu, Hajdarević teži da svijet obuhvati svim svojim čulima, nastojeći da u svemu vidi dubine na prvi pogled nevidljive. Pjesnik analizira sve ono što ga svakodnevno okružuje, unoseći dašak mistike u svoju poeziju. U tim momentima jezik postaje najjače njegovo oružje, on mu pomaže da poimi sve ono naizgled neuhvatljivo. Njegova poezija majstorski obuhvata najveća filozofska pitanja, ali i čežnje koje tinjaju u samom pjesniku, poput one za figurom majke, koja postaje jedan od motiva i simbol neprolaznosti:

Vještom rukom pjesnika, Hajdarević je uspio da kroz svoj opus obuhvati plejadu tema i motiva. Pjesnik kojeg su oblikovale teške životne i ratne okolnosti, vješto je o sveme progovarao kroz književnost, služeći joj dostojanstveno i posvećeno. Njegova je poezija često neuhvatljiva, hermetična i teška za tumačenje, a opet otvorena za različita tumačenja, u čemu se ogleda njena veličina.

foto: Haris Zoranić

Posljednje jutro

Ponekad pomislim kako li će izgledati
Posljednje jutro moga života.
Ustat ću, kao i obično, i nekako odnijeti
Umorno tijelo do toaleta.
Možda neću
Ni pogledati u ogledalo...
Potom ću
Zahvalit se Bogu na još jednom darovanu
Danu, i sjesti da popijem jutarnju kahvu.
Svi ćemo biti doma.
Svi ćemo istom
Nekamo žuriti – svako za svojim neodložnim
Poslom zemaljskim... Manje je važno
Hoće li tog jutra grijati rujansko sunce
Ili će razjareni ožujski vjetri hladnom
Kišom lupkati o prozor... Ja ću mirno
Ispijati kahvu, blaženo sretan što nije mi
Dano znati je li to moje posljednje jutro.
A možda se tog jutra i ne dignem iz postelje?
Možda ću zauvijek ostati u nekom svome
Dubokom snu, pa će neko drugi polahko dizati
S kreveta napušteno tijelo – dok će duša sama
Otići u toalet, još jednom snažno povući vodu
I, slušajući grgolj, zastati pred ogledalom
Kao jasnom granicom za sve što nepovratno
Ostaje iza njezina neizvjesnog puta za Raj...

Majka

I Bajram će doći, i noć Jeumi-ašure,
i rumeni hor prepelica
za duše onih što odoše sa ovog svijeta,
i tisuć radosti u rasprhu bejturana –
kao u glasu punom džennetskog daha.

...
Slit će se žubori dječijih glasova
i kumrije na goblenima, sinut će
mladi mjesec ponad borovih rana,
i ti ćeš, u mladoj trešnjinoj
sjenci, slušati sva moja tirkizna
glasja, ti ćeš da šutiš, zauvijek
sklonjena u ležaljku Božijeg hlada.

Kvalitet prijateljskih odnosa

Mirza Zejnelagić

Jedna od definicija prijateljstva jeste da ono predstavlja "dobrovoljnu međusobnu zavisnost između dve osobe, sa namerom pokretanja socio-emocionalnih ciljeva učesnika, i može uključiti razne vrste i stepen druženja, intimnosti, emocija i međusobne pomoći" (Hays, 1988, str. 395). U tom kontekstu može se reći da prijateljstvo predstavlja kvalitativnu vezu između dve osobe (Hinde, 1997). Imajući to u vidu značajno je ispitati ne samo da li osoba ima prijatelje i koliki je broj prijatelja sa kojima se druži, učestalost viđanja sa prijateljima i zadovoljstvo njima, već i kvalitativne karakteristike prijateljske veze (Berndt, 1996; Furman, 1996).

Razmatranjem teorijskih osnova različitih skala došlo se do zaključka da je teorijski okvir zasnovan na funkcijama prijateljstva bolji od onog koji opisuju specifična ponašanja. Unutar funkcionalnog pristupa prijatelj se opaža kao izvor izvesnih socijalnih, emocionalnih i instrumentalnih resursa za kojima osoba traga. (Parker & Asher, 1989).

Sličan stav zastupaju i Mendelson i Aboud (1999), koji su mišljenja da je moguće razlikovati specifične kvalitete prijateljstva koji se ispoljavaju kroz funkcije prijateljstva. Ove funkcije su međusobno različite, a u odnosu na njih možemo razlikovati prijatelje od onih koji to nisu. Najbolji prijatelji ispunjavaju neke, ako ne i sve, od ovih funkcija.

Prema Mendelsonu i Aboudu (1999) postoji šest konceptualno različitih funkcija prijateljstva:

Podstičuće drugarstvo (Stimulating Companionship) se odnosi na zajedničko vršenje aktivnosti koje izazivaju uzbuđenje, pružaju uživanje i koje su zabavne.

Pomaganje (Help) je funkcija prijateljstva koja se odnosi na pružanje pomoći, saveta i smernica koje su potrebne za ostvarenje ciljeva ili potreba određene individue.

Intimnost (Intimacy) se odnosi na osetljivost prema tuđim potrebama i stanji-ma uz pružanje prihvatajuće atmosfere u kojoj se lične misli i osećanja mogu otvoreno i iskreno izneti.

Pouzdanost savezništvo (Reliable Alliance) se odnosi na postojanje mogućnosti da se računa na dostupnost i lojalnost prijatelja u dužem vremenskom roku. Na ovoj dimenziji se razlikuju oni prijatelji koji će prijateljstvo prekinuti ako dođe do konflikata i oni „pouzdaniji“ prijatelji s kojima to neće biti slučaj.

Samopotvrđivanje (Self-Validation) odnosi se na opažanje prijatelja kao osobe koja je spremna da ohrabri, sluša, pruži sigurnost i na druge načine pomogne da se održi slika individue kao kompetentne i vredne osobe.

Emocionalna sigurnost (Emotional Security) je funkcija prijateljstva koja se odnosi na ohrabrivanje od strane prijatelja i pouzdanje u njega u nepoznatim ili pretećim situacijama.

foto: Ahmed Kamberović

Za procenu kvaliteta prijateljstva odnosno stepena u kome određeni prijateljski odnos obavlja svaku od šest funkcija prijateljstva biće korišćen MFQ- FF (McGill Friendship Questionnaire) autora Mendelsona i Abauda. Skale za odgovore na stavke upitnika su devetostepene (od 0 do 8) Likertovog tipa. Upitnik ima 30 stavki i daje mere na šest dimenzija/funkcija kvaliteta prijateljskih odnosa - podstičuće drugarstvo, pomaganje, intimnost, pouzdanost savezništvo, samopotvrđivanje i emocionalna sigurnost.

Prikupljanje podataka ćemo izvršiti u Novom Pazaru. Veličina uzorka će biti 100 ispitanika. Uzorak će biti prigodni. Ispitanike ćemo upoređivati u odnosu na pol, godine i obrazovanje. U odnosu na godine, podelićemo uzorak na tri kategorije, 1- od 16-25 godina, 2- od 25 do 35 godina, 3 kategorija od 35 do 45 godina.

U okviru hipoteze očekujemo da će kvalitet prijateljskih odnosa biti bolji kod ispitanika u mlađem odrasloj dobi nego kod adolescenata i srednjeg odraslog doba. Naša očekivanja su i da će prijateljski odnosi biti bolji kod žena u odnosu na muškarce, kao i to da obrazovanje ispitanika ne utiče na kvalitet prijateljskih odnosa.

Rezultati dobijeni u istraživanju potvrđuju hipotezu da je kvalitet prijateljskih odnosa bolji kod ispitanika u mlađem odrasloj dobi nego kod adolescenata i srednjeg odraslog doba. Kao jedan od razloga koji može objašnjavati potvrdu ove hipoteze leži u činjenici da su mladi ispitanici manje selektivni kada je u pitanju sticanje odnosa, kao i da se emocionalna sigurnost u tom periodu afirmiše kroz druženje i zajedničko vršenje aktivnosti. Sa druge strane, hipoteza da su prijateljski odnosi kod žena bolji u odnosu na muškarce nije dokazana, kao ni da obrazovanje ne utiče na kvalitet prijateljskih odnosa.

foto: Ahmed Kamberović

Metodologija projektovanja naselja *Southbike Peninsula* Amar Mulić

Arhitektonsko i urbanističko projektovanje je složena, iterativna problematika koja nema jedinstvenu metodološku nit. Neovisno od uputstva i projektnog zadatka, arhitekta u toku projektovanja može otići u bezbroj pravaca, koji se krivudaju i krute, i bivaju usmereni trenutnim raspoloženjem, nekim nepovezanim mislima, nekom ušnom glistom, i konačno eureka momentima – koji naglo preusmeravaju projektovanje u jednu čvrstu i postojanu metodološku trasu. Naravno, ništa ne zamjenjuje stanje inspiracije, ali zbog dugotrajnosti metodologije projektovanja, koja se retko kad završava u jednom sedenju, već se znaju i mjesecima odugovlačiti, stanja nadahnuća i inspiracije, makar u tradicionalnom shvatanju, nepouzdan su izvor rada. To se odnosi samo na arhitekturu, već i za sve ostale vidove umjetnosti – siguran sam da bi se svi umjetnici složili.

Međutim, vježbom se može brže doći do različitih stanja nadahnuća i inspiracije. Ovo je i naučno proučeno različitim istraživanjima, te u pozitivnoj psihologiji se koristi termin *preplavljenost* (flow-state) za opisivanje ovakvog stanja individue u toku neke aktivnosti. Poznat je i sportski termin da je takva osoba *u zoni* (in the zone), te svaki hitac biva pun pogodak. Najbolji način da se dođe u takvo stanje prilikom projektovanja jeste iterativno i širokogrudno projektovanje. Svaka pozitivna misao se može izraziti kroz određeni projektni zadatak, te usvojiti ako je dobra, ili odbaciti ako nije. U svakom slučaju, ispitivanje više slučajeva dovodi do bržeg, šireg i kvalitetnijeg sticanja iskustava, a iskustva su ta koja omogućavaju da se i dođe u posebna stanja nadahnuća.

To je bila metodologija kojom sam se služio prilikom vođenja kursa *Square root of Five* - kurs primene BiM (Building Information Modeling) tehnologija u metodologiji arhitektonskog i urbanističkog projektovanja. U ranijim etapama projektovanja fokus je bio uskladiti nepovezane

Skeniranjem qr koda može se pristupiti projektu naselja, te pogledati grafička, 3D i tekstualna dokumentacija arhitektonskih rješenja

pristupe i analize postojećeg stanja, ne bi li se produbilo shvatanje problematike projektnog zadatka. Svaka analiza bi iznjedrila neki interesantan aspekt činjeničnog stanja, koji bi se mogao dalje razraditi, biti propratni ili preusmerni element nekoj drugoj metodološkoj niti, ili sam po sebi postao nosilac takozvanog **koncepta**. Vrlo je specifična ta riječ u arhitektonskom projektovanju, zapravo i ključna, te uspešnost jednog arhitektonskog rada je direktno proporcionalna kvalitetu usvojenog koncepta. **Rješenja bez koncepta nemaju nikakvu arhitektonsku vrednost**. On je obavezan, i što se ranije usvoji u toku projektovanja, utoliko je veća verovatnoća da projekat bude kvalitetan.

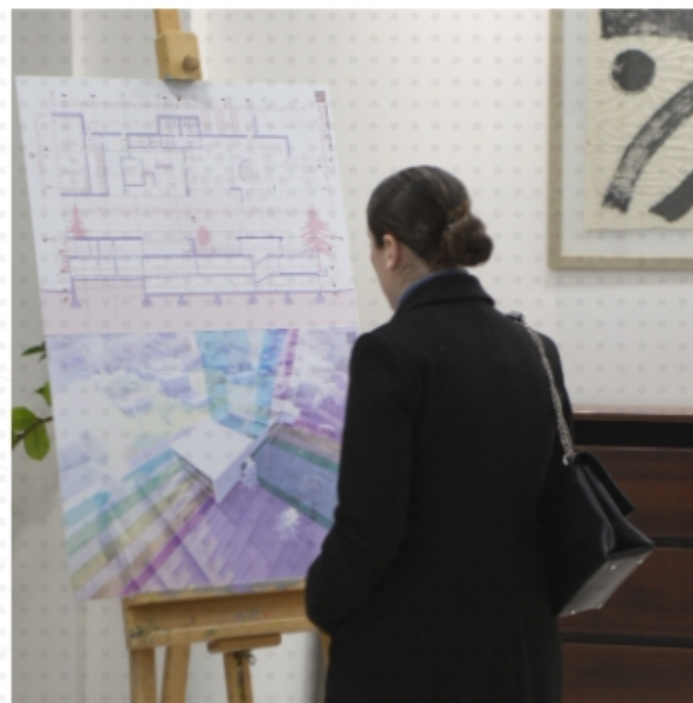

foto: Amar Mulić

foto: Amar Mulić

Važno je napraviti razliku između ideje i koncepta – koncept je složen, razrađen, definiran i postojan, a ideja sama po sebi nema nikakvu težinu dok ne prođe kroz rigor analize. Čitav prvi mjesec bi posvetili samo eksperimentisanju, igranju sa različitim potencijalnim konceptima, te usvajanju konačnog koncepta koji bi dalje definisao projektni zadatak, ali i od nečeg apstraktnog kao što su želje investitora i klijenta. Na taj način bi došli na funkcionalna, volumetrijska i materijalna rješenja. I zaista, tako smo ih i zvali – **funkcionalna rješenja**, koja se odnose na odnos prostorija u nekom arhitektonskom objektu, često sa naznakama smerova kretanja i vizurama, koji bi dalje definisali pozicije vrata i prozora – **volumetrijska rješenja**, koja nastaju uporedo sa funkcionalnim rješenjem i definišu kruto volumetriju arhitektonskog objekta. Nakon toga slijede **materijalna rješenja**, gdje na osnovu ova prva dva definišemo gdje idu različiti elementi arhitekture, i od kojih materijala, kompozitnih slojeva i arhitektonskih profila bivaju satkani. Dakle, počinje se od nečega što bi u arhitekturi nazvali neto vrednostima, koji dalje definišu poziciju arhitektonskih elemenata. **Zid, ploča, grede, stubovi itd. su arhitektonske posledice, a ne uzroci**, te početak arhitektonske analize kroz apstrakcije kao što su neto površine i prostor, a zatim uokvirenje istih arhitektonskim elementima daje bolja arhitektonska rješenja. Sinteza svih ovih rješenja bi bilo takozvano **konceptno rješenje**.

Nakon nastupa razvijanje konceptnog rješenja u detaljno, izvođačko rješenje, gdje se realnim arhitektonskim detaljima rješavaju spojevi elemenata, te daje mogućnost manifestacije te arhitekture i u realnom svijetu – to je način komunikacije sa drugim profesionalnim licima u svijetu arhitekture. Takođe se rade i renderi objekta, užeg i šireg arhitektonskog konteksta, radi komunikacije arhitekture i sa širom javnosti koje se tiče taj arhitektonski potez.

Obavezno je zapamtiti da konačna rezultanta arhitektonskog djelanja bi uvijek trebalo biti nešto što je kvalitetnije i bolje od prethodnog stanja, te težiti projektovanju koje zadovoljava principe **održivog razvoja**. Nijedan arhitektonski projekat ne bi trebao biti konačan i inokuliran, već da daje mogućnosti dalje adaptacije i razvoja – posebno tačno za urbanistička rješenja. A najodrživije projektovanje je dobro projektovanje, koje će iznjedrili arhitektonska rješenja koja, vremenom, mogu postati kulturno relevantna dobra. Uvažiti postojeća stanja, inisistirati na kvalitetnu genetiku istih, te renovirati i restaurirati nevaljane i oštećene aspekte te arhitekture.

I naravno, a ključno, ne zaboraviti da je čovjek stariji od arhitekture, te da je zdravlju čovjeka i kvalitetu života u jednom mjestu svaki vid arhitekture podređen, zapravo i uslovljen. Ne može biti dobro arhitektonsko i urbanističko rješenje koje ne doprinosi uvječanju u kvalitetu zdravlja i sreći čovjeku.

Uvodna riječ u projektu Southbike Peninsula:

Predstavljamo vam koncepciju naselja Southbike Peninsula, nastalu u toku tromesečnog kursa BIM tehnologija *sqrtFIVE*. Ta koncepcija leži u mantri *walkable city = livable city*, gde se projektantskim potezom daje prednost stilu života koji podstiče napuštanje individualnih prevoznih vozila rad pešačenja i biciklizma, kao i upotrebe kolektivnih prevoznih vozila (autobusa).

Taj efekat se postiže krivudavim potezima kojima se prati morfologija terena i tretiraju kolovozi unutar naselja. Oni se u višim nivelacijama kače samo jednim putem za glavnu, sabirnu cestu koja se dalje, na tri punkta, uključuje u magistralni put. Magistralni put je dvosmeran, asimetričan, sa trakama fizički odvojenim drvoredom palmi, gde jednu traku flankira širok trotoar orijentisan prema ostatku naselja; drugi smer čine traka za automobile, zasebna traka za autobuse, dvosmerna traka za bicikliste i na kraj širok kejski prostor koji trasira siluetu naselja. U južnom delu naselja nalazi se sistem rampi i stepeništa kao spona plaže i ostatka naselja.

Pored potrebe za odustajanjem od motornih vozila kao primaran način komunikacije unutar

naselja, pažnja se usredsređuje i na kaskadno tretiranje strmog terena, gde se rampama minimalnih i optimalnih uglova nagiba obezbeđuje i prilaz osobama koje stepenice nužno ne mogu upotrebiti. Takav potez se jasno uočava u centralnom delu naselja, gde je integralan za kompleks *Pedalpoint Camp* (južno), kružni park (centralno) i stambeno-poslovni kompleks *Mela Estate* (severno). U sadejstvu su teren, kolovozi i arhitektura – jedna drugu inspirišu i formiraju koherentnu celinu.

Zbog pretežno strme prirode terena strmog svi objekti koji se ne nalaze u platou na samom vrhu naselja su kao konceptno rešenje su imali tretiranje i pozicioniranje građevina na parceli, te su se različite tehnike i tehnologije upotrebile rad pozicioniranja istih na tlu – ukopavanjem delova pojedinih objekata, upotrebom kantilevera za viseće konstrukcije ili sistemom nosećih elemenata potporu vršiti ukrućenim konstrukcijama ili pak, pozicionirati objekat na platformu od čeličnih konstrukcija.

Pored svih pomenutih tehnološki-orijentisanih metoda za rešavanje problematike urbanog uređenja prostora, jak akcenat se daje i na očuvanje istorijski relevantnih faktora u naselju, te se stare zidine integrišu u šetališta parka; stari svetionik u jugozapadnom delu naselja postaje fokusna tačka čak i pojedinim arhitektonskim objektima u naselju (Qubi House).

Ključna poruka ovakvog pristupa jeste da projektovanje i dalji urbani razvoj naselja uvek treba usmeriti ka porastu kvaliteta kolektivnog života i zdravlja meštana jer gradovi postoje zbog ljudi, a ne ljudi zbog gradova.

Southbike Peninsula je urbanističko rješenje i arhitektonski objekti u njemu su arhitektonska rješenja koja su projektovana po ovim principima. Ovo urbanističko rješenje je bilo izloženo od 18. do 25. januara 2023. godine u foaje-u Kulturnog Centra u Novom Pazaru.

prilog: Amar Mullić

prilog: Amar Mullić

Pedalpoint Camp

projekat: Amar Mullić
broj katastarske parcele: 001/21
Z bruto površina: 1693,93 m²
Visina terena: +5,37 m (A), +5,15 m (B), +5,02 m (C), +4,68 m (D), +5,37 m (E), +5,02 m (F), +4,64 m (G), +4,82 m (H), +5,02 m (I), +4,53 m (J), +4,83 m (K), +5,02 m (L), +5,02 m (M), +4,64 m (N), +4,64 m (O), +4,94 m (P), 4,94 m (Q) i +5,02 m (R)

Amar Mullić, rođen 11.4.1996. u Ludvigovcu, Neretva, absolvent je integriranih arhitektonskih studija na Zlatiborskoj Univerzitetu u Novom Pazaru, studijski program - arhitektura. Pored arhitekture, aktivno se bavi fotografijom, muзикom i slikarstvom.

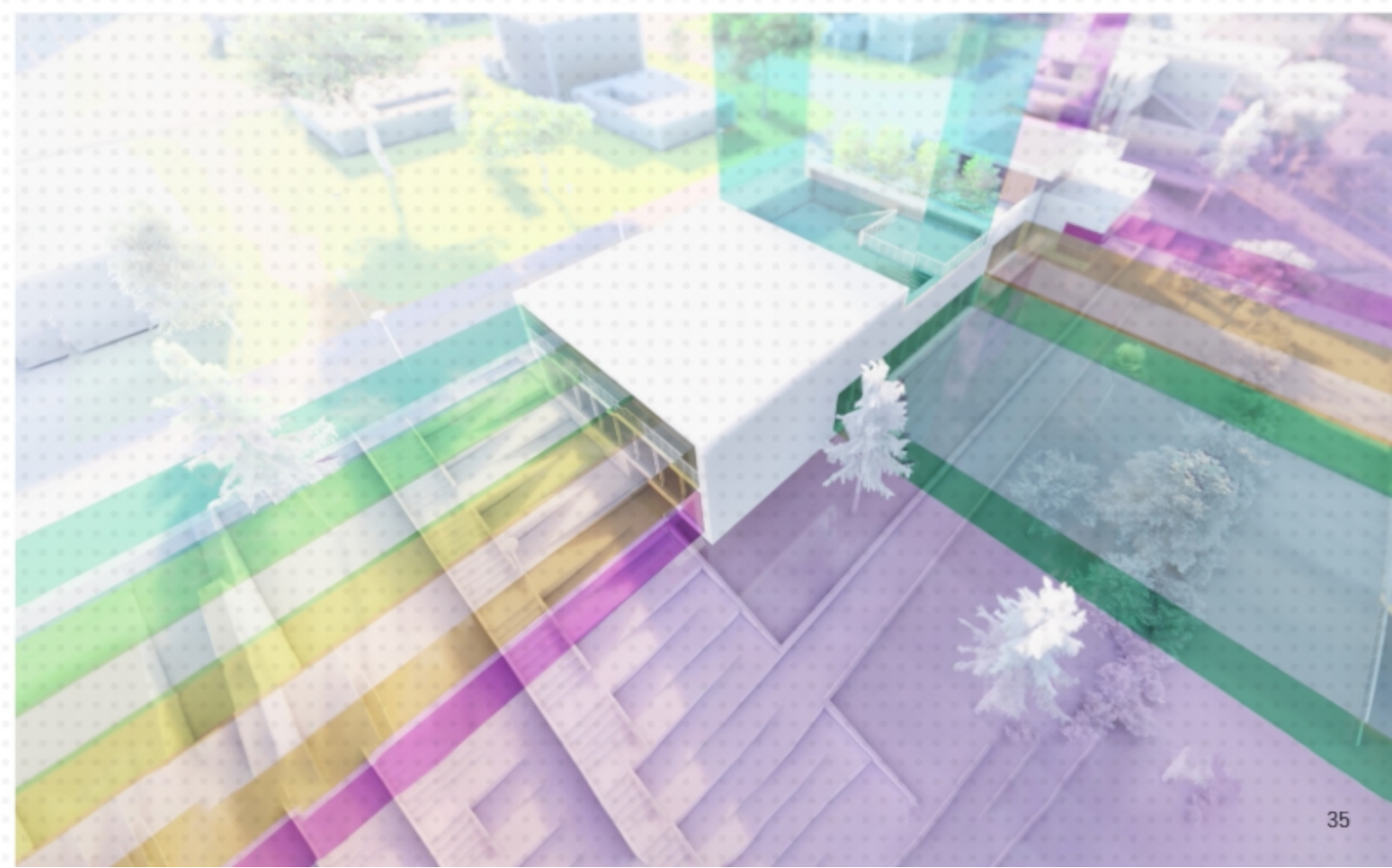
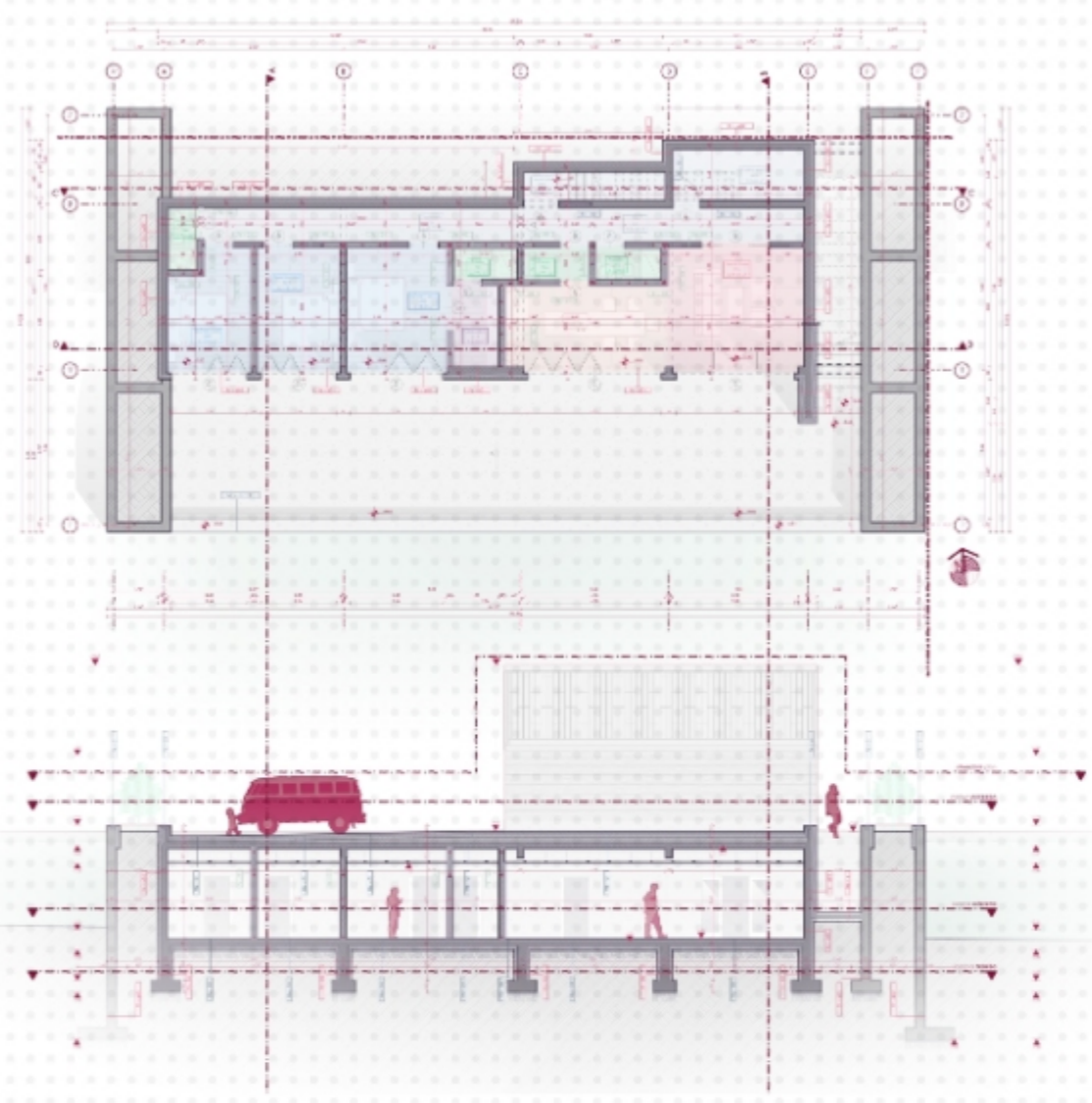
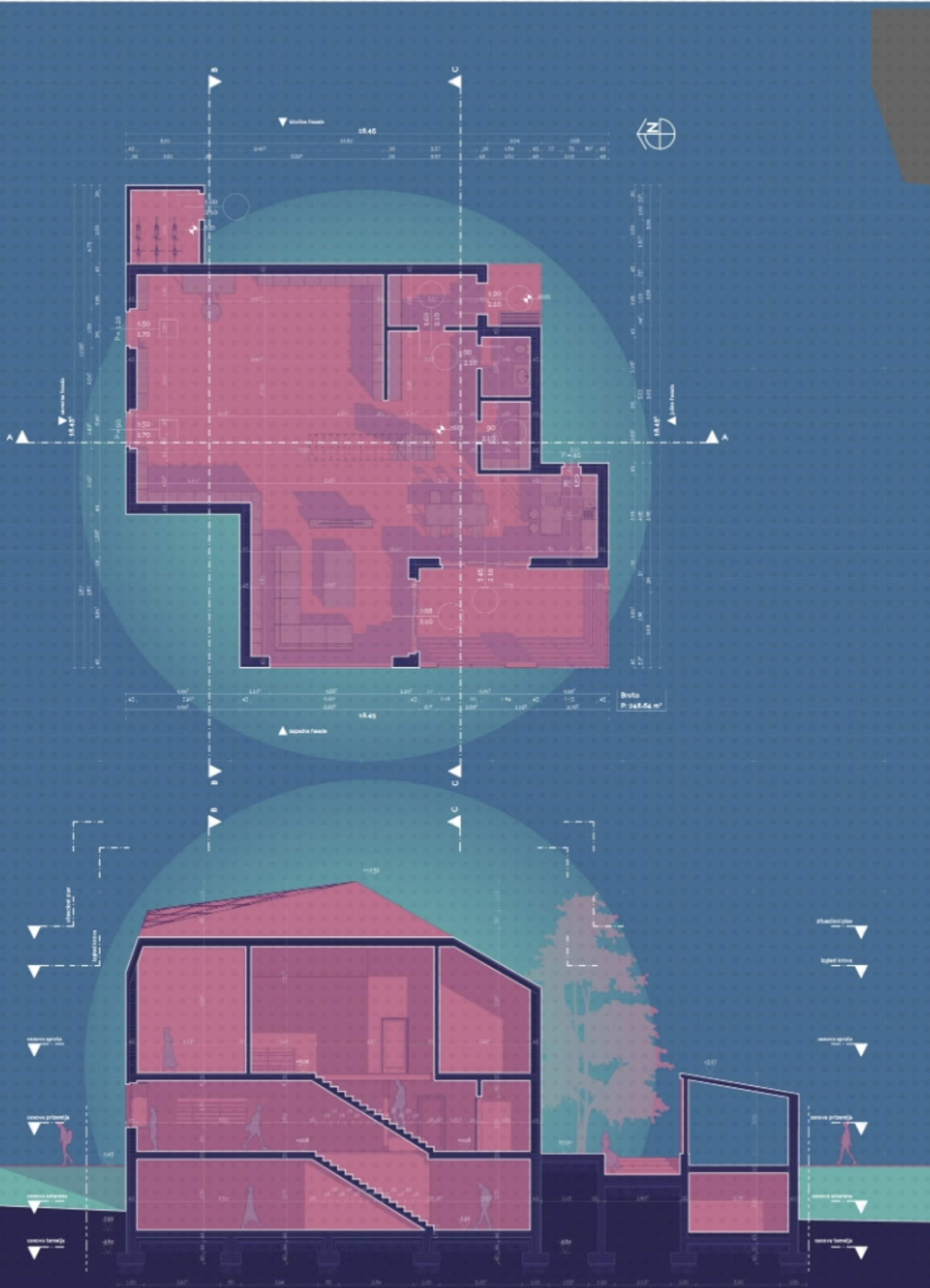
prilog: Amar Mullić

Qubi House

projekat: Naser Zahitović
broj katastarske parcele: 002/22
Z bruto površina: 673,61 m²
Z neto površina: 429,23 m²
Visina terena: +7,10 m

Naser Zahitović, rođen 11.12.2000. u Beogradu, student je II godine integriranih arhitektonskih studija Džemal Bijedić Univerzitetu u Novom Pazaru, studijski program - arhitektura. Pored arhitekture, bavi se i sa fotografijom, slikarstvom i književnošću.

prilog: Naser Zahitović

Rubovi

(Mitru Belojici)

Dino Lotinac

Iznad stare Lubine ulice sunce se podizalo nad bijelom tvrđavom i obasjavalo je uglučano kamenje koje je vodilo do vratničke kapije. Spuštao se sitnim korakom, razgledajući okolne kuće koje su još uvijek u sebi čuvala duh sarajevske čaršije. Nebo se talasalo nad kotlinom ispod Trebevića šireći pogled ka mahalama rasutim po obodima grada. Dolje prema Kovačima bjelasao se mermer i bacao odsjaj prema kaldrmi koja je vodila do glavne ceste. U olucima kujundžijskih dućana rasipale su se čuvarkuće modrozelenih nijansi. Nije želio ići tramvajem, već je krenuo u pravcu mostova koji su se nizali niz Miljacku. Prijala mu je jutarnja svježina, jer je uzbuđenost u njemu sve više rasla. Pokušavao je sabrati svoje misli. Večeras će ponovo igrati pred sarajevskom publikom. Ovog puta ga je neočekivano obuzimala neobjašnjiva uznemirenost. Plašila ga je. Prošao je pored latinske ćuprije. Nije mogao ne primjetiti ostavljene muške cipele na lijevoj strani mosta. U daljini se već nazirala kupola stare Evangelističke crkve, u kojoj je već godinama smještena Akademija umjetnosti. Uvijek joj se divio i zagledao je lijepe umjetničke detalje koji su dominirali na ovoj monumentalnoj građevini.

U blizini, na samoj obali rijeke, na improvizovanoj tezgi, čovjek je jednom rukom slagao stare knjige. Drugu je sasvim nevješto skrivao u poderanom rukavu iznošenog sako. Nije mogao samo proći a ne pogledati šta se sve nalazilo među tom gomilom stare hartije. Sasvim prijatno, dočekao ga je sa blagim osmjehom i odmah počeo razgovarati sa njim. Pričao mu je kako je u ratu povrijedio ruku, dok je sa svojim sinom išao do komšijinog dvorišta da iz bunara donese vode. Od tada, živi ovako, snalazeći se i pokušavajući da ne dozvoli svom invaliditetu da mu onemogući borbu za život. Knjige je cijelog života volio. Prisjećao je se trenutka kada je gorjela vijećnica, prepričavao je kako je sa drugim ljudima pokušavao spasiti bar nešto od knjiga koje su se čuvala u njoj.

Posmatrao ga je i mnogo mu je prijao razgovor sa njim. Očima je upijao naslove knjiga, dodirivao ih i zavirivao u one najinteresantnije. Posebnu pažnju mu je privukla jedna, čije su korice gotovo bile potpuno uništene, uvezana starim kanapom i pričvršćena za neki pohabani svezak. Kao da ga je pokušavao odvratiti od nje, govoreći da ima toliko zanimljivijih knjiga, a da je to samo neka stara zbirka poezije koju je pronašao u stanu jednog pjesnika nakon njegove smrti. Nije čak imao namjeru ni da je iznosi tu, ali eto, jednostavno je zalutala u gomilu knjiga.

Listajući je već mu je postalo jasno da je to pisac o kom mu je prijatelj stalno govorio. Znao je neke podatke o njegovom životu, ali mu je sve to i dalje bila velika enigma. Dok je prelistavao knjigu, oči su se zaustavile na pjesmi neobičnog naslova. Tiho je šaputao i kao da je živio svaki stih.

Pjesnici vode porijeklo / od tetrijeba / jer tetrijeb kad pjeva / zaturi glavu unazad / zažmuri / i sav se preda pjesmi / i ništa ne zna za drugo / niti oka otvara / niti hoće da zna / i tad ga je najlakše / ubiti.

Zatvorio je korice i nastavio užurbanim korakom prema pozorištu. Nije mogao odvojiti oči od knjige, iako je to silno želio. Vidio je da je na poleđini nešto ispisano rukom. Tinta se jedva nazirala. Morao se zaustaviti i pronaći mjesto gdje nema puno ljudi. Sjeo je na samu ivicu zida koji je razdvajao rijeku i autobusko stajalište.

Znam, Šaćire, da misliš kako je čitav moj život veliki promašaj. Sanjam kako kao dijete trčim da uberem tek dozrele kruške preko ograde Huseinefendijine bašče. Djeca nemaju stvarne brige i jedino sam tada bio stvarno sretan. Ne znam zašto, ali se sve više slažem sa tobom da je na ovom svijetu moja najveća kazna pisanje. Može li se čovjek ikada potpuno osloboditi tuge ili vremenom prosto navikne na nju i ona postane dio njega? Prolazio sam jučer kraj Bašeskijinog dućana. Sjetio sam se one priče kako je on samo jednom za svog života izašao iz Sarajeva. Razumijem ga. Meni je ovaj grad dao sve ono što su mi drugi oduzeli, a to nije mnogo. Dao mi je priliku da neumorno čekam nova svitanja.

Već je bio pred pozorištem, a strah ga je poput bure obuzimao sve jače. Gledao je te strašne, kamene zidove koji su se poput bastiona spuštali prema njemu. Nije imao snage da ih odgurne, a osjećao je da mora, da želi i da je dužan da to učini. Pitao se da li su umjetnici stvarno osuđeni na patnju i zašto ga obuzima tako čudan osjećaj uzaludnosti. Šta ako se ne pojavi, ako jednostavno nestane? Hoće li se nešto promijeniti? Da li će možda strah nestati?

Gromki aplauz prolamao se od partera prema visokoj galeriji. Stajao je sam, a reflektori su mu onemogućavali da vidi lica ljudi pred kojima je igrao. Nazirao je samo polutamne siluete. Bol ga je presijecao od sredine stomaka šireći se prema vratu. Želio je samo da izdrži još nekoliko minuta dok se zavjesa spusti. Nije uspijevaos osjetiti emociju koju je toliko želio. Tijelo kao da je blokiralo sve receptore. Gomilale su se kapi hladnog znoja na vrhovima prstiju i samo je njima uspijevaos da blago dotakne čelo i time potvrdi sebi da je stvaran i da nije u pitanju jedan od mnogobrojnih košmara. Osjećao je kao da stoji na rubu i da ga svaki trenutak dijeli od surovog bezdana.

Dugo je sjedio na pozornici a da toga vjerovatno nije bio ni svjestan. Gledao je u izlizane daske sa naglašenim pukotinama i u skivenim šupljinama kao da je tražio neke tragove svega što je preko njih prošlo. Koliko je puta neko na njima tražio pravdu, otkrio izdaju ili samo umro.

Septembarskog jutra iznad pazarskog bedema jato bijelih golubova poletjelo je noseći u kljunovima cvjetove crvenih hrizantema. Dječak sa crnom baršunastom kosom skupljao je obrušene kamenčiće i pravio nove zidove u dnu bezistana stare tvrđave. U svojoj sobi, pisac je nepomično gledao u crno-bijelu fotografiju svog prijatelja, ne uspijevajući da iskontrolise suze.

Djevojka sa arabeskama u očima, u zelenoj tufnastoj haljini ispisivala je svoje stihove na dirkama starog klavira. Pokraj zida stare begovske kuće, voštanim bojama, slikarka je oživljavala žute dunje na plavoj draperiji. Daleko izvan grada, bijeli golubovi bacali su crvene latice preko svježe iskopane zemlje. U foajeu sarajevskog pozorišta, prolamao se *Žal za drugom izgubljenim*. Mladi glumac kazivao je stihove pjesnika koji je gledao golubove kako posljednji put strmovitim letom uzlijeću iznad visoke kule.

Nema te, Rifate, da me iz zuba iščupaš dušmanskih...

foto: Haris Zorančić

POEZIJE
POEZIJE
POEZIJE

Izbor iz Poezije

Ema Bronja	40
Haris Plojović.....	41
Hazir Župljanin.....	43
Elmaz Nikšić.....	44

Sizifov kamenac

Sećam se,
pre pola života,
kako sam se naivno bavila borbom
protiv
tupe svesti i
naslaga neosetljivosti
na ljudima;
krmeljave letargije na beonjačama.
Podjednako naivno se
danas borim
protiv
kamenca na
pločicama, lavabou i sudoperi
kombinacijom sirćeta i toksičnih
abraziva.

Bojim se,
obe borbe su
podjednako uzaludne i
povređujuće,
štetne najpre po mene
a i životnu sredinu.
Jedini siguran benefit
imala je
opsesivno-kompulsivna potreba
za čeprkanjem
ispod površine.

Bojim se,
gubim vreme
ne umejući da
razlučim
svrhu
od
distrakcije.
Šta jeste svrha,
najzad,
osim distrakcija
od istine
da će me jednog dana
tupost i kamenac nadživeti?

Ali
baš danas
nije taj dan.

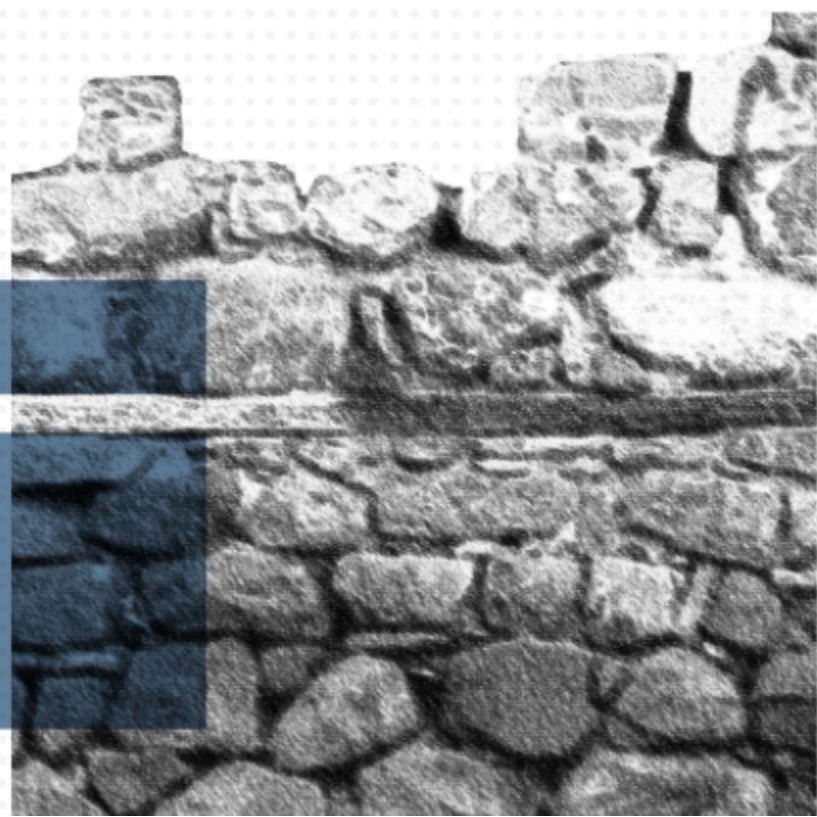
I zato
drobi i kruni i trljaj i glačaj.
Uživaj
u sjaju
njihovih očiju
i emajliranih površina.

Nakon obavljenog posla,
na kraju dana,
taj sjaj
škriputava satisfakcija
zasenjuje
iskrzanu kožu jagodica
i ispucale
vrhove nerava.
Vredi, kažem.
Vredi biti Sizif,
kažem,
zadihana nad
glatkom površinom
zenica koje spoznaju
i
keramike koja sija.

Jesam li ih zato glačala?
Je li tako bilo lakše
videti sebe?

Ko bi rekao da
Sizif i Narcis
imaju toliko zajedničkog.

foto: Haris Zorenić

Dvadeset sedmo

Travka na livadi,
Grančica u prašumi,
Ptica iz jata,
Dlan vode iz mora,
Zrno pijeska u pustinji
I čovjek koji skupinu ljudi upita:
Koji od vas je Muhammed?

Trideset drugo

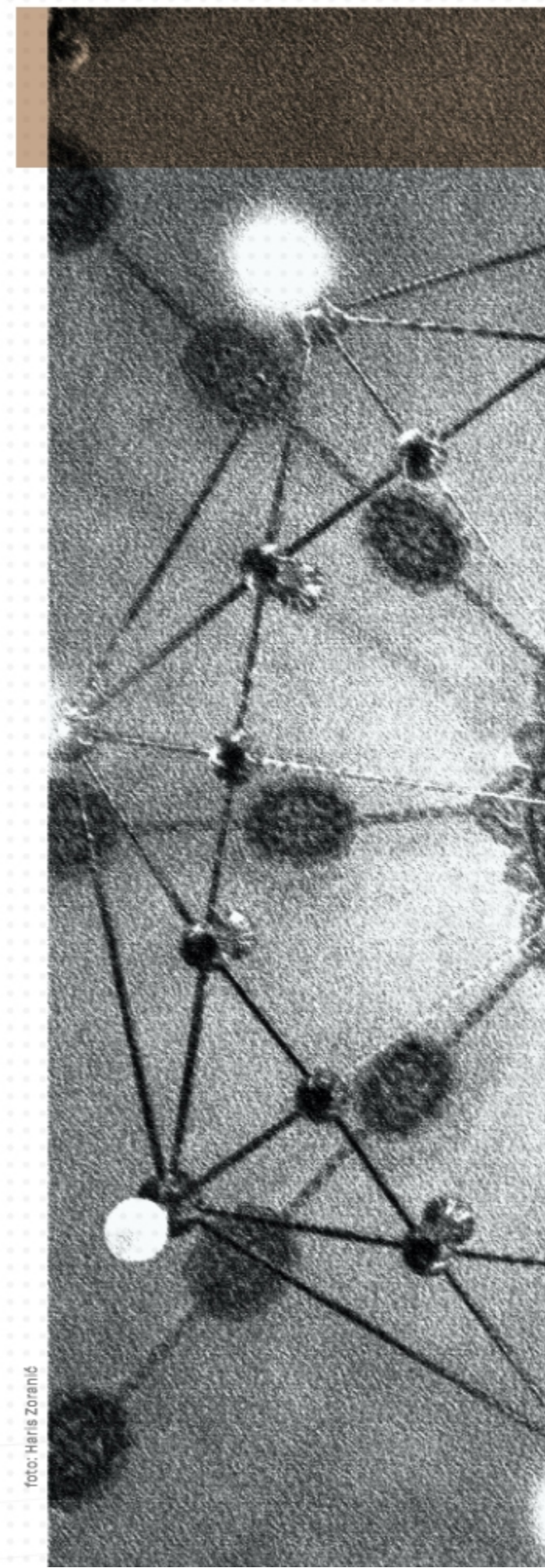
Predani
Božiji robovi
Kroz vijekove
kušani su:

Krunama,
Palatama,
Sanducima.

Svako od njih
Na kraju bi rekao:

*Dunjaluče,
Zaludna su varala tvoja.*

foto: Haris Zorenić

Haris Plojović

Četrdeset sedmo

Ag. 47

Konkvistadori,
Pri dolasku u Rio de Plata,
Od starosedelaca primiše
Darove od srebra
I tu zemlju nazvaše Argentina.

U drugoj zemlji,
Osvajači su
Pri upadu,
U (mesto) srebra,
Sijali olovo.

Zapisah:
*I od olova i od srebra
Teži je mali tabut.*

Šezdeseto

U tijelu nemiri.

Crijeva krče –
Otkako želudac vlada,
Nastupi velika glad.

Vlas se ponudi srcu,
Ono više puta poskoči.

Jezik požuri i vlast pridobi,
Ali izlete mu riječ, te je izgubi.

Najzad, oči preuzeše vlast,
Dok se ne umoriše od treptanja.

U tijelu nastaje rat
I pobjedu odnese vrat,
Koji glavu okrenu
I tijelo umiri.

foto: Haris Zoranić

Hazir Župljanin

Terazije

I ta karika u lancu ishrane!
Majka
koja uvek
vodu nosi sa bunara.

Ostavljajući sina željenog
ispod napuštenog bešika

I znaj:
majka
noću čuje lomljivu
kore crnog hleba,
za usahla usta sveta.

Aksiom

Smrt jedinke
ponekad znači da je izumrla
vrsta.

Isto

Gledao sam.
Prolazan.
Gledao sam prolaznost.
Sebičan prostor. Hladan.

Ako zagrebeš zidove
Osetićeš jauk
Svih
Koji se hvale
Potomcima.

Menjajući narav
Ostali su isti.
Pojava svedoči o njima.

A, Hazir kaže:

Ne mrdaj, zarobićeš se u
vremenu.

foto: Haris Zoranić

Elmaz Nikšić

*
 A šta znaš ti?
 Život nas nosi.
 Nekada slučajni prolaznici
 ostave trajan znak,
 a ljubav –
 Vječni učini vječnim.

Ti ne uzimaj zdravo za gotovo,
 jer ukoliko bude gotovo,
 za tebe će biti zdravo.

Nekada mjesece i godine
 provedeš u stanju tuge,
 pa nakon svega
 plodove ubereš.

Možda kraj
 novi je početak.
 Možda taj početak
 za tebe je kraj.
 Zato pouku ovoga
 ti uzimaj.

U sebe se ne uzdaj.
 Iz svega svoje Ja izuzimaj.
 Vječnoj Milosti se predaj.
 Takvom borbom kroz život
 na sebe ne daj.

*
 Neke si razgovore
 morao voditi.
 Neke ljude čekati,
 upoznati.
 Neke susrete zauvijek
 zapamtiti.
 Nekim očima osmijeh
 ulivati.
 Nekim licima riječi
 nadahnjivati.
 Nekim ušima riječi
 upućivati.
 Neke duše srećom
 ispuniti.
 Neke ljude
 ne zaboraviti.
 Otišli nisu,
 blizu su.
 Čovjek je vječiti
 putnik.
 Saznaćemo suštinu,
 svakako,
 da iskušenje zapravo
 sve oko nas je,
 a lakše ga podnosimo
 kada nas je dvoje.
 sebe

Intervju

„Arhitektura: to sam ja“

(Sa Almirom Rizvanovićem razgovarao je Ersan Muhović)

foto: Almir Rizvanović

U jednoj poznatoj izreci se kaže: „Ja sam arhitektur“. Kako to doživljavate? Da li možete da se identifikujete?

Mene je ta izreka uvijek vraćala na značenje same riječi arhitektura, na "arhi" koje je ispred "tekture" – što znači da je arhitektura umjetnost građenja, umjetnost nadgradnje građenja. Nije to puko slaganje blokova jedan na drugi, već unaprijed dizajniran prostor koji u konačnici treba biti koristan i lijep. Tako je i svaki čovjek arhitektura – nije samo skup ćelija već postoji i ono "arhi" koje je čovjeka od crtanja bizona u pećini dovelo do generisanja fotografije supermasivne crne rupe u središtu daleke galaksije.

Aida Tule u knjizi Arhitektura duše govori o različitim aspektima ljudske duše. Da li se osećaj prostora u kom čovjek provodi svoje vrijeme može smatrati podjednako važnim iz pozicije psihologije i arhitekture?

Psihologija i arhitektura uzimaju čovjeka za osnovno mjerilo pri analiziranju prostora. Nedavno sam čitao analizu koja zaključuje da čovjek koji je odrastao u kući sa boljim pogledom ima veće šanse da bude kreativniji od čovjeka koji je djetinjstvo proveo gledajući iz dnevnog boravka u betonski zid susjedne zgrade. Međutim, ta analiza se vjerovatno odnosi na zapadnjački način življenja. Postoje kulture (u koje dobrim dijelom spada i naša) koje na prozore stavljaju zavjese i roletne, i sklanjaju ih jedino onda kada žele provjeriti pada li kiša i šta se po komšiluku događa. Hoću da kažem da i taj čovjek koji se kao mjerilo stavlja u centar prostora nije isti na svakom meridijanu. Ono što je sigurno je da depresivnu osobu možemo sresti kako u favelama tako i u modernim vilama pored mora. Prostorom čovjek može biti zadivljen ili zgrožen, može biti zahvalan što živi u lijepoj kući, što sjedi u Corbusierovoj fotelji, što radi u dobro osvijetljenoj kancelariji sa kvalitetnim zrakom, ali nema razloga za svoju nesreću/sreću proklinjati/blagosiljati prostor u kojem obitava. Sve to samo ukazuje na kompleksnost relacije čovjek-prostor i otvorenost različitog interpretiranja.

„Misli sandžačke omladin“ je projekat koji je okupio veliki broj mladih i perspektivnih pojedinaca koji su predstavili svoje stvaralaštvo. Koliko ste ponosni na taj projekat?

„Misli sandžačke omladin“, kao projekat udruživanja mladih stvaralaca, bio je nastavak priče koju sam započeo u Sarajevu dok sam radio kao asistent-saradnik na Arhitektonskom fakultetu. Tada smo se u sličnoj formi okupljali i učestvovali na arhitektonskim natjecanjima, a pored toga smo se međusobno upoznavali, dobro zabavljali, družili, ali i radili nešto korisno. Kada sam češće počeo dolaziti u Sandžak nastavak nečeg takvog mi je djelovao kao prirodan sljed događaja, ali smo sa polja arhitekture morali proširiti priču na druge sfere kako bi se mladi ljudi predstavili široj publici i afirmisali svoj rad. To mi je, bez ikakve sumnje, omiljeni projekat i mnogo sam ponosan zbog toga, posebno kada vidim da je većina učesnika izrasla u uspješne i ostvarene ljude. Planiram u skorijoj budućnosti nastaviti sa tim projektom u nešto drugačijoj formi.

Budući da trenutno živite i radite izvan Sandžaka i matične države, u kojoj mjeri doživljavate i percipirate kulturološka previranja i da li aktivno sudjelujete u nekim projektima koji okupljaju mlade?

Mnogo sam se puta u životu selio pa sam i navikao na kulturološke razlike i doživljam ih kao neminovnost savremenog načina življenja. Kvalitet života na Zapadu je na jednom ozbiljnom nivou. Po prvi put u životu imam dovoljno vremena i sredstava za hobije koje sam oduvijek volio, kao što su biciklizam, fotografija i videografija. Ovdje ljudi ne kasne, ispunjavaju svoja obećanja, gledaju svoja posla, nisu opterećeni šta drugi o njima misle. Međutim, nedostaje mi ona istočnjačka toplina u ljudskim srcima. Od onih sam koji vjeruju da svako društvo ima osobenosti koje ga drže da ne propadne. Dok sam živio na Istoku, šokiralo me je to funkcionisanje po principu „sutra, ako Bog da“ do te mjere da sam se pitao kako se ta društva

jednostavno ne uruše poput kule od karata sve dok nisam upoznao ljude koji su doista bili darežljivi i puni topline do te mjere da su i najsiromašniji dijelili sa drugima to što imaju. Nešto od toga, vjerujem, ima i u balkanskim društvima, posebno u mom sandžačkom gnijezdu. Da li će u budućnosti ove pozitivnosti nadjačati korupciju, nepotizam, mahalanje i odbojnost prema bontonu i pravilnom obrazovanju, ostaje da se vidi. Što se tiče sudjelovanja u projektima koji okupljaju mlade – trenutno su mi fokusi usmjereni ka drugim ciljevima tako da nisam dio nekog takvog projekta.

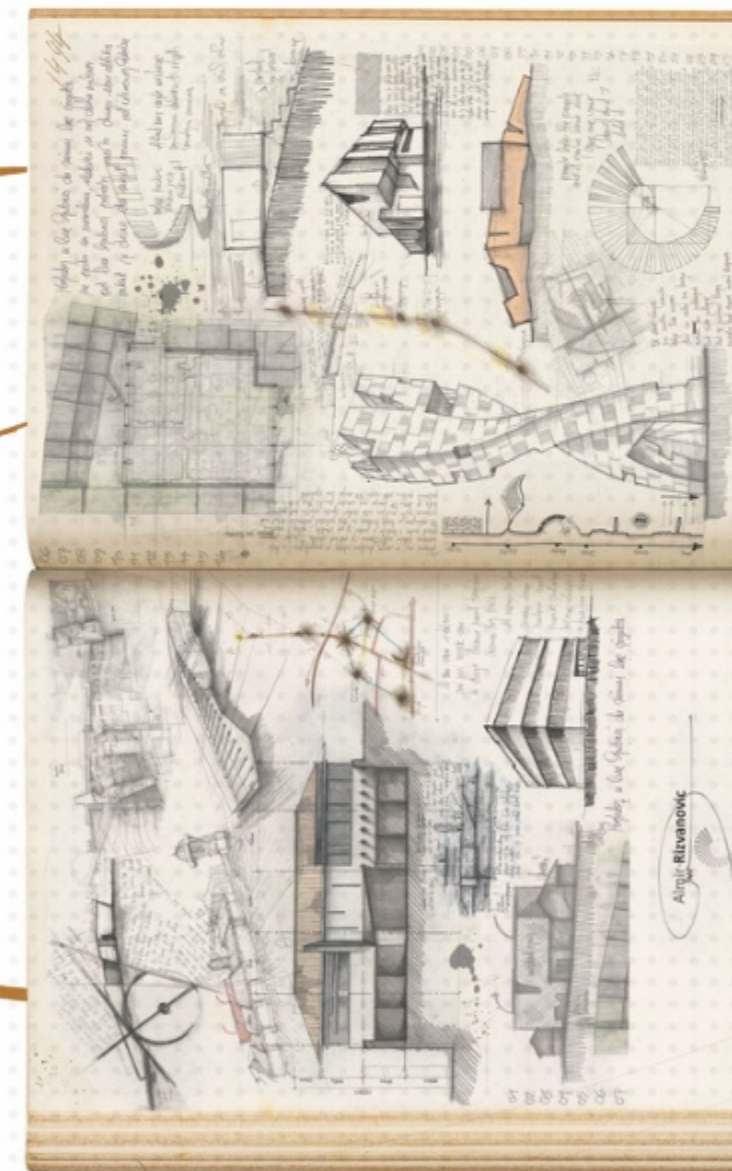

foto: Almir Rizvanović

Kako biste uporedili arhitekturu u Sandžaku sa arhitekturom ostatka Evrope?

Razlika je tolika da je usporedbu nemoguće izvršiti. Ne toliko sa aspekta arhitekture koliko sa aspekta urbanog planiranja. Ima u Sandžaku puno kvalitetnih arhitekata. Međutim, izgleda da investitori i osobe koje donose odluke više vole profit od svojih gradova i ne razmišljaju o tome šta će ostaviti budućim generacijama pa razaraju unutarja jezgra grada, opterećuju parcele i uništavaju trotoare. Zbog svega toga naši gradovi sve manje liče na evropske, a sve više na indijske i pakistanske gradove. Sa njima se i takmičimo u „kvalitetu“ vazduha.

Koji Vaš projekat je do sada bio najzahtjevniji?

Mislim da me umno nijedan projekat nije umorio, jer istinski volim arhitekturu i jako se zabavljam radeći svaki projekat. Arhitektonski fakultet u Sarajevu je jako ozbiljan i po meni jedan od najboljih u regionu i šire – ko prode pet godina kroz taj fakultet do kraja života mu ne pada teško arhitektura. Fizički sam se najviše napatio na jednom projektu u Džedi kada smo ljeti išli na teren dok su temperature bile blizu pedeset stepeni. Sjećam se da su po našoj odjeći bili lejeri soli od silnog znojenja. Bivalo je dana kada smo radili preko noći – dok su temperature niže, a danju smo se zatvarali u svoje stanove i uključivali rashladne uređaje.

Na koji način se percipira vrijeme u arhitekturi?

Arhitekti su, baš kao i ostali umjetnici, opsjednuti idejom o djelu koje će biti vanvremensko, koje će opstati vijekovima poslije njihove smrti. Oni bi najviše voljeli da vrijeme stane i nestane, i da njihovo djelo živi vječno. Realnost je takva da, od momenta izgradnje i početka korištenja, arhitektonski objekat se upušta u svojevrni „dijalog“ sa vremenom. Nažalost, baš kao i čovjek, i arhitektura brzo odustane od „dijaloga“, uruši se, nestane, biva zamijenjena drugom strukturom. No, postoje primjeri kada arhitektura pobjeđuje: egipatske i majanske piramide, Panteon u Rimu i Aja Sofija su dobri primjeri arhitekture koja opstaje kroz milenijume. Nisam siguran da će ostakljena sjedišta multinacionalnih korporacija koje danas razumijemo kao moderne hramove pobijediti vrijeme kao što to čine spomenuti primjeri.

Da li se arhitektura može posmatrati kao sredstvo kojim se može uništiti ili revitalizovati duh jednog grada?

Uvjeren sam da može. Arhitekturom se mijenja fizička struktura grada, a sa fizičkom strukturom i njegov duh. Mnogo je primjera u kojima jedan grad više nije isti nakon samo jedne arhitektonske intervencije. Primjer Pariza i Ajfelove kule nam je svima poznat. Još bolji primjer u savremenom kontekstu može biti španski grad Bilbao u kojem je tokom devedesetih izgrađen čuveni Guggenheimov muzej, koji je ubrzo postao jedan od najvažnijih objekata savremene arhitekture. Poslije izgradnje ovog spektakularnog muzeja grad više nije isti – turizam je procvjetao, grad je postao prepoznatljiv u svijetu i za samo par godina u potpunosti promijenio svoj duh i smisao postojanja.

Zahvaljujemo na izdvojenom vremenu. Da li nam možete preporučiti nekoliko omiljenih knjiga za čitanje?

Hvala vama, bilo mi je zadovoljstvo. U posljednje vrijeme su mi otkrovenje naučno-fantastični romani iz druge polovine dvadesetog vijeka. Dojmile su me prve tri knjige sage „Dune“, koju posljednjih godina u dijelovima na velike ekrane uspješno donosi moj omiljeni reditelj Denis Villeneuve. Na mene je, pak, ove godine najveći utisak ostavio roman „Rendezvous with Rama“, Artura C. Clarkea – preporučio bih je onima koji vole temu istraživanja nepoznatog.

Biografija

Almir Rizvanović je rođen 1988. godine u selu Starčeviću kod Tutina. Osnovno obrazovanje završio je kao najbolji učenik, a Arhitektonski fakultet u Sarajevu kao najbolji student u generaciji. Po završetku studija radna iskustva je sticao na Arhitektonskom fakultetu u Sarajevu, zatim na Institutu za islamsku historiju, kulturu i umjetnost u Istanbulu, te u Al Turath Fondaciji u Saudijskoj Arabiji. Dobitnik je brojnih priznanja i nagrada. Osnivač je grupe „Misli sandžačke omladine“ koja iza sebe ima niz publikacija. Učestvovao je na program za buduće lidere nacionalnih manjina u Briselu. Pored arhitekture, bavi se pisanjem, grafičkim dizajnom i fotografijom, te raznim projektima koji su od društvenog značaja za Sandžak. Trenutno živi i radi u Stockholmu.

foto: Haris Zoranić

MREŽA MLADIH
MEŠIHAT ISLAMSKE ZAJEDNICE SANDŽAKA

MOTO

“Budi promjena koju želiš vidjeti u svojoj zajednici!”

MISIJA

“Edukacija i izgradnja zdravih pojedinaca te njihovo umrežavanje u cilju prepoznavanja, promocije i očuvanja univerzalnih vrijednosti; prihvatanje drugih i drugačijih; mapiranje i rješavanje problema mladih ljudi.”

VIZIJA

“Postati važan faktor pozitivnih promjena u zajednici na temelju konstantne izgradnje mladih i njihovog umrežavanja kroz različite oblike edukacije i društvenog aktivizma.”

www.mmmizs.rs

